

ПЛАН ЗА ДЕЙСТВИЕ
ЗА ОПАЗВАНЕ НА БЕЛОГЛАВИЯ ЛЕШОЯД (*GYPS FULVUS*)
(AVES: FALCONIFORMES)
В БЪЛГАРИЯ
2015-2024

Възложител: Министерство на околната среда и водите

Съставил: Фонд за дивата флора и фауна
СНЦ „Зелени Балкани - Стара Загора“
Дружество за защита на хищните птици

Планът е изготвен в съответствие с изискванията на НАРЕДБА № 5 на МОСВ от 01.08.2003 г. (ДВ, бр.73/19.08.2003 г.) за подготовка на планове за действия за растителни и животински видове.

Съставители:

Емилиян Стойнов (ФДФФ), Елена Кметова-Биро, Ивелин Иванов (Зелени Балкани), Георги Стоянов (ДЗХП)

Сътрудници:

Христо Пешев, Лъчезар Бончев (ФДФФ), Илиан Стоев, Любомир Янков, Симеон Марин, Ивайло Клисуров, Градимир Градев, Елена Стоева, Златка Николова, Иванка Личева, Николай Арабаджиев, Йорданка Василева, Darren Weeks (Зелени Балкани), Тодор Митков, Борислав Борисов

Изданието или части от него могат да бъдат възпроизвеждани при надлежно посочване на източника.

Препоръчителен начин на цитиране:

Стойнов, Е., Е. Кметова-Биро, И. Иванов, Г. Стоянов 2015. План за действие за опазването на белоглавия лешояд в България, СНЦ „Зелени Балкани- Стара Загора” и ФДФФ, Стара Загора

© Фонд за дивата флора и фауна

Благоевград, ул. Иван Михайлов 49
тел. (073) 88 14 40
ел. поща: pirin@fwff.org
<http://fwff.org>

© СНЦ Зелени Балкани - Стара Загора

Гр. Стара Загора, ул. Стара планина № 9
тел. (042) 622401
ел. поща: officesz@greenbalkans.org
<http://greenbalkans.org>

© Снимки на корицата: Емилиян Стойнов, ФДФФ

Съдържание

РЕЗЮМЕ.....	2
I ВЪВЕДЕНИЕ	6
I.1 Основание за разработване на плана	6
I.2 Предназначение и особености на плана	7
I.3 Цел на Плана	7
II ОПИСАНИЕ НА БИОЛОГИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ И ЕКОЛОГИЧНИ ИЗИСКВАНИЯ НА ВИДА 9	
II.1 Таксономия и номенклатура	9
II.2 Международен и национален природозащитен статус	9
II.3 Морфологично описание на вида.....	9
II.4 Разпространение и качество на съвременното местообитание	10
II.5 Биология на вида.....	14
III ОБЩ АНТРОПОГЕНЕН НАТИСК, ЗАПЛАХИ И ЛИМИТИРАЩИ ФАКТОРИ.....	24
III.1 Причини за стесняването на територията, обитавана от вида в България	24
III.2 Заплахи и лимитиращи фактори	24
III.3 Потенциални съвременни заплахи за вида при успешното му възстановяване	32
IV ПОЛИТИКИ И ЗАКОНОДАТЕЛСТВО	33
IV.1 Политики и законодателство	33
IV.2 Досегашни усилия за възстановяване и опазване	34
V НЕОБХОДИМИ МЕРКИ ПО ОПАЗВАНЕ	43
V.1 Увеличаване района на разпространение на вида в България	43
V.2 Законови и институционални мерки за защита на вида, политики, разработване на стратегически документи, разширяване на националната екологична мрежа за опазването му.....	45
V.3 Възстановителни, поддържащи и други природозащитни мерки за вида	48
V.4 Възстановителни или поддържащи мерки за местообитанията на белоглавия лешояд	49
V.5 Мерки за ограничаване въздействието на заплахите и премахване на лимитиращи фактори в страната и специфични такива за избраните райони.	51
V.6 Мониторинг на вида и местообитанията му.....	52
VI. Мерки за обществено осведомяване.....	54

VII.	Описание и обосновка на приоритетните райони за разширяване ареала на белоглавия лешояд в България;	57
VIII.	НАБЛЮДЕНИЕ И КОНТРОЛ НАД ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПЛАНА.....	59
a.	Мониторинг	59
b.	Ревизия	67
IX.	ГРАФИК ЗА РЕАЛИЗИРАНЕТО НА НАБЕЛЯЗАНИТЕ ДЕЙНОСТИ И БЮДЖЕТ	68
X.	ОБХВАТ НА ПЛАНА.....	74
XI.	ЛИТЕРАТУРА.....	75
XII.	ПРИЛОЖЕНИЯ	81

Списък със съкращения

БАБХ – Българска агенция по безопасност на храните

БАН - Българска академия на науките

БДЗП - Българско дружество за защита на птиците

БНТ - Българска национална телевизия

БОЦ - Българска орнитологична централа

БШПОБ - Българо-швейцарска програма за опазване на биологичното разнообразие

ДДС - Държавно дивечовъдно стопанство

ДЗХП - Дружество за защита на хищните птици

ДНК - Дезокси-рибонуклеинова киселина

ДНП - Дирекция на национален парк

ЗБ - Зелени Балкани

ЗБР - Закон за биологичното разнообразие

ЗЗ – Защитена зона (от мержгата НАТУРА 2000)

ЗЗТ - Закон за защитените територии

ЗЛОД - Закон за лова и опазване на дивеча

ЗООС - Закон за опазване на околната среда

ИАГ – Изпълнителна агенция по горите

ЛС - Ловно стопанство

ЛРД - Ловно-рибарско дружество

МЗХ - Министерство на земеделието и храните

МОСВ - Министерство на околната среда и водите

НП - Национален парк

НК – Наказателен кодекс

НСРЗ - Национална служба растителна защита

ОВОС - Оценка на въздействието върху околната среда

ПЗ - Природна забележителност

ПЗЦИР - Природозащитен център Източни Родопи

ПП - Природен парк

ПРСР - Програма за развитие на селските райони

РИОСВ - Регионална инспекция по околната среда и водите

РДГ - Регионално дирекция по горите

ФДФФ - Фонд за дивата флора и фауна

ЦЛОЕ - Централна лаборатория по обща екология

ЦРРЗВ – Център за рехабилитация и размножаване на застрашени видове на Зелени Балкани

BLI – BirdLife International

BVCF – Black Vulture Conservation Foundation

EEP – European endangered species program (of European Association of zoos and aquaria)

EGVWG – Eastern European Griffon Vulture Working Group

FCBV – Foundation for conservation of the Bearded Vulture

FZS – Frankfurt Zoological Society

IUCN - Международен съюз за защита на природата

VCF – Vulture Conservation Foundation

РЕЗЮМЕ

Белоглавият лешояд (*Gyps fulvus*) е една от най-едрите хищни птици в Европа, с размах на крилете от 2,7 м и тегло около 8 кг. Разпространен е в Южна Европа, Северна Африка, Предна, Средна и Централна Азия и Индия. Възрастните птици не мигрират, докато младите от 0 до 3-годишна възраст от Европа и Средна и Централна Азия са прелетни и зимуват в Южна Европа, Мала Азия, Арабския полуостров, Северна до Централна Африка, Индия, Пакистан, Иран. При възрастните птици главата е покрита с четинести жълто-белезникави перца, а шията с къс бял пух. В основата на шията бели пуховидни пера, образуват „якичка“, прекъсната отпред. Гърбът и крилата са пясъчно-сиви. Маховите и опашните пера са черни. Гушата и предната част на гърдите са тъмножълто-кафяви, а коремът е по-светъл. Клюнът е сив до светложълт, восковицата е тъмносива. Краката са сиви. Ирисът е тъмнокафяв (полувъзрастни) до жълт (при възрастните). При младите главата е покрита с гъст, груб пух. Якичката от тъмноръждиви копиевидни пера. Тялото и отгоре и отдолу едноцветно ръждивокафяво със заострени пера. Маховите пера и опашката черни, като при възрастните. Ирисът е от черен до ореховокафяв с напредване на възрастта. Храни се главно с труповете на различни видове едри и средно едри животни. Гнезди на скали, отглежда 1 малко (Симеонов и кол. 1990).

В края на XIX и първите десетилетия на XX век, белоглавият лешояд е многоброен вид гнездящ по скали в цялата страна. Вероятно тогава в страната са гнездили в порядъка на 2000 – 10000 двойки. Следва драматичен спад в популацията в целия ареал на вида в Европа и в България видът се счита за изчезнал като гнездящ към началото на 70-те години на миналия век (Симеонов и кол. 1990). След откриването на новосформирала се колония от 28 птици и една гнездяща двойка в Източните Родопи през 1978 (Мичев и кол., 1980) и след дългогодишни природозащитни дейности днес в същия район гнездят около 70 двойки (Dobrev and Stoychev 2013). Макар това да е похвален природозащитен успех за България, бъдещето на белоглавия лешояд в страната все още е несигурно. Само за последните две десетилетия видът почти напълно изчезна от континенталната част на Гърция, където в началото на периода са гнездили 150 - 200 двойки. Дори последната голяма колония на белоглав лешояд в Гърция, намираща се в пролома на река Места до Ксанти изчезна в последните три години, където през 2008 година имаше 12 гнездящи двойки (Demerdzhiev *et al.* 2014).

Стартиралите около 2010 година дейности по повторно въвеждане на вида на четири места в Стара планина (Котел, ПП „Сините камъни“, НП „Централен Балкан“, ПП „Врачански Балкан“) и Кресненския пролом, показват обнадеждаващи първоначални резултати - първи загнезdwания на една двойка в Кресненския пролом през 2011 и 5 двойки през 2015, една двойка в Източна Стара планина през 2012, 2013 и 2014 и 4 през 2015, 3 двойки във Врачански Балкан през 2014 и минимум 5 през 2015. С това се постига увеличаване на гнездовата популация с над 15 % и разширяване на гнездовия ареал в страната с 100%.

Сред основните причини за неблагоприятния статус на белоглавия лешояд в България са:

- намаляването на популацията на вида в средата на XX век до почти пълно изчезване и изключително ниската численост, от която стартират възстановителните дейности;
- висока смъртност, вследствие на отравяния, отстрел и токови удари;
- директното преследване и безпокойство на гнездовите места;
- влошаване на хранителната база;
- упадъкът и разрушаването на някои от гнездовите местообитания;
- вероятната висока смъртност по време на миграция и зимуване;
- липсата на други съседни колонии, където младите птици да намират подходящи условия за пребиваване при миграция и скитания;

Редица законодателни мерки са предприети във връзка с опазването на вида. Белоглавият лешояд е защитен вид, включен в Червената книга на България и 100 % от сигурно известните заети гнездови територии в периода 2005–2007 г. са включени в защитени зони от мрежата НАТУРА 2000. Повече от 80 % от заетите територии за същия период се намират в защитени територии.

За запазването на белоглавия лешояд в България принос има изкуственото подхранване на лешоядите в Източните Родопи от 1984 г. обявяването на всичките му гнездовища за защитени територии, както и природозащитни проекти, отнасящи се до опазването му, изпълнени предимно от БДЗП, но също и от Зелени Балкани след 1988 до днес в Източните Родопи. В последните 10 години СНЦ „Зелени Балкани“, ФДФФ и ДЗХП изпълняват национален проект за възстановяване на вида в Стара планина, финансиран от Франкфуртското зоологическо дружество, Фондацията за опазване на черния лешояд и Немската агенция за околна среда в рамките на Балканския план за опазване на лешоядите. През 2010 година стартира и проект по програма LIFE+ за връщането на вида в Стара планина. През 2010 ФДФФ започна връщането на белоглавия лешояд в Кресненския пролом а от 2012 този проект също е подкрепен от програма LIFE+ на ЕС. Ето и някои от резултатите от работата по опазване на вида:

- за 35 години от повторното откриване на вида в страната популацията се е увеличила от 1-2 на 70 гнездящи двойки в Източни Родопи (Dobrev & Stoychev 2013);
- Предложени за обявяване и създадени са няколко защитени територии, включващи традиционни гнездовища на вида;
- чрез пускане на птици внесени от Испания, Франция и зоопаркове са създадени постоянно пребиваващи групи от птици на нови 5 места в страната – 4 в Стара планина (Врачански Балкан, Централен Балкан, Сините камъни и Котленска планина) и в Кресненския пролом;

- за първи път от най-новата история на вида са установени гнездящи двойки извън Източни Родопи - в Кресненския пролом (2011) и Източна Стара планина (2012 и 2013) и Врачански Балкан (2014).
- значително е разширена мрежата от площадки за изкуствено подхранване;
- създадена и поддържана база данни за вида;
- картирани са известните гнездови места;
- организирана и прилагана мониторингова програма;
- идентифицирани нови заплахи за вида – електропреносната мрежа и ветрогенератори;
- провеждат се информационни кампании;
- работи се по адаптиране на животновъдните практики със съвременните икономически реалности, като се отглеждат моделни стада и се стимулират мерки за намаляване на щетите от хищници.
- разработен е проектът за настоящия план за действие за опазване на вида;

15 % от балканската популация на белоглавия лешояд (вкл. остров Крит) гнезди в България, която се явява ключова зона за опазването на вида в целия регион, особено като се има предвид, че младите лешояди от Хърватия, Сърбия и Македония (общо 50 % от балканската популация) мигрират или извършват скитания на територията на нашата страна. Източните Родопи са един от районите с най-голям брой гнездящи двойки на Балканите и едно от двете места, където броят на гнездящите двойки се увеличава.

Сривът на популацията на белоглавия лешояд в континентална Гърция представлява заплаха и за популацията на вида в България, поради близостта на много атрактивни скални райони отвъд границата, където неконтролирано се използват отровни примамки за хищници. Също така в последните години се установи пряката връзка между прилаганите консервационни мерки за белоглавия лешояд и благоприятното въздействие на същите върху египетския лешояд (Stoynov & Grozdanov 2010), който е силно застрашен и на път да го загубим от фауната на страната.

Налице е спешна нужда от продължаване в по-разширен мащаб и предприемане на нови природозащитни мерки за запазване на българската популация на белоглавия лешояд. Приоритетните и най-належащи мерки за опазване на вида на национално ниво включват:

Пряко опазване на вида и местообитанията му

- Поддържане и разширяване на мрежата от площадки за изкуствено подхранване, с цел намаляване риска от отравяния, подобряване на хранителната база и повишаване на гнездовия успех.
- Предотвратяване на опасно за вида ползване на отрови и пестициди.
- Свеждане до минимум на безпокойството и ограбването на гнезда.
- Обезопасяване на рискови за вида електрически стълбове, приоритетно около площадки за подхранване и места за нощувка и гнездене.
- Обявяване на незащитените гнездови места за защитени местности.
- Реализиране на проекти за привличане и повторно въвеждане на вида в старите му гнездови находища.
- Опазване и подобряване на местообитанията и естествената хранителна база на вида.
- Повишаване на международното сътрудничество за опазването на вида.

Мониторинг и изследвания

- Провеждане на ежегоден мониторинг на вида:
- Изследване влиянието на различните лимитиращи фактори
- Изследване на дисперсията и придвижванията;
- Изследване на факторите, влияещи положително на увеличаването на популацията;
- Оценка ефективността на прилаганите природозащитни мерки и приоритизирането им във времето и пространството, както и оценка на икономическата им ефективност (cost-effectiveness analysis);
- Провеждане на предварителни изследвания на местата определени за повторно въвеждане на вида (feasibility study);
- Анализ на устойчивостта на популацията (Population viability analysis)

Повишаване на осведомеността и природозащитната култура на населението

- Повишаване на обществената загриженост за нуждата от опазване на вида.

I ВЪВЕДЕНИЕ

I.1 Основание за разработване на плана

Настоящият план е разработен съгласно изискванията на МОСВ – съгласувано задание с изходящ № 05-08-7967 от 30.01.2012 г., и изискванията на Наредба № 5 на Министерството на околната среда и водите и Министерството на земеделието и горите от 1 август 2003 г., за условията и реда за разработване на планове за действие за растителни и животински видове.

Основанията за разработване на плана за опазване, укрепване и стабилизиране на популацията на белоглавия лешояд в България, произтичат от:

- Законовият статут на белоглавия лешояд като защитен вид - включен в приложение 2 и 3 на Закона за биологичното разнообразие, както и природозащитното му състояние – отнесен е към категория „застрашен от изчезване вид” в Червената книга на България (Ботев и Пешев 1985 и Боев 2011); Конвенцията за опазване на европейската дива флора и фауна и природните местообитания (Бернска Конвенция) и Конвенцията по международната търговия със застрашени видове (CITES Конвенция); Видът е в приложение II на Конвенцията за опазване на мигриращите биологични видове от диви животни (Бонска Конвенция); Въпреки, че белоглавият лешояд е класифициран като „слабозастрашен” (Least Concern) от Международния съюз за защита на природата (IUCN), европейската популация е претърпяла драматичен спад, довел до пълно изчезване на вида като гнездящ от Алпите, голяма част от Балканите, Апенинския полуостров, Карпатите и Сицилия.
- От ниската численост на вида в Източна Европа - След всички природозащитни мерки и текущи програми за реинтродукция, съвременната популация на вида в Европа се оценява на 19 000-21 000 размножаващи се двойки (вкл. Турция и Русия), като 90% от тях са на Иберийския полуостров (BirdLife datasheet). Така 10% от популацията на вида заема 90% от гнездовия му ареал в Европа (Bachmayr at all, 2004).
- От уязвимостта му и от ниската численост в страната - Следва драматичен спад в популацията в целия ареал на вида в Европа и в България видът се счита за изчезнал като гнездящ към началото на 70-те години на миналия век (Симеонов и кол. 1990). След откриването на новосформирала се колония от 28 птици и една гнездяща двойка в Източните Родопи през 1978 (Мичев и кол., 1980) и след дългогодишни природозащитни дейности днес в същия район гнездят около 70 двойки (Dobrev and Stoychev 2013). Макар това да е похвален природозащитен успех за България, бъдещето на белоглавия лешояд в страната все още е несигурно. За последното говорят примерите от резкия спад на популациите на лешоядите в Индия с 98% за едно десетилетие () и от съседна Гърция, където за последните две десетилетия видът почти напълно изчезна от континенталната част на Гърция, където в началото на периода са гнездили 150 - 200 двойки и е бил

считан за стабилен. Последната голяма колония на белоглав лешояд в Гърция, намираща се в пролома на река Места до Ксанти изчезна в последните три години, където през 2008 година имаше 12 гнездящи двойки (Demerdzhiev *et al.* 2014). Възможно е отрицателно действащите фактори в този близък до Източните Родопи район да дадат отражение и на българската популация, ако необходимите природозащитни мерки не са своевременно планирани и приложени.

Планът се разработва като практически официален документ, който да осигури изпълнението на целите, заложи в Плана за реинтродукция и опазване на лешоядите на Балканите (2002), съгласно подписания между Министерството на околната среда и водите и Консорциум от 18 неправителствени организации Меморандум за разбирателство за опазване на лешоядите на Балканския полуостров (2005).

I.2 Предназначение и особености на плана

Планът за действие е официален практически инструмент за опазване, увеличаване и укрепване числеността на белоглавия лешояд, който се среща у нас и възстановяване на изчезналите гнездови колонии на вида в определени райони на България. Той предлага схема за практическо укрепване на популацията и мониторинг на вида, заедно с конкретни мерки по опазването за гарантиране подходящи условия за увеличаване на популацията му, чрез ограничаване на вредните въздействия и подобряване състоянието на подходящите местообитания. Планът насърчава и подпомага действията на институциите, за да осигури приоритет на финансирането на дейности по опазването, да се попълнят пропуските в познанието и гарантиране на устойчивост на популацията на вида в дългосрочен план в България. Овен това, Планът определя последователността на дейностите, за постигане на оптимален ефект след изпълнението им.

I.3 Цел на Плана

Разработването на Национален план за действие на белоглавия лешояд в България цели да гарантира опазването на белоглавия лешояд, като създаде предпоставки за успешното увеличаване и укрепване популацията на вида и разширяване разпространението му като гнездящ в България.

Целта на Плана е:

- **в краткосрочен план** – да се запази положителната тенденция на развитие на числеността и разпространението на популацията и да се подобри качеството на местообитанията на белоглавия лешояд в България;
- **в средносрочен план** – да се ускори тенденцията на увеличение числеността на белоглавия лешояд, да се разшири заетата територия и да се постигне редовно размножаване на вида в Кресненския пролом, ПП „Врачански Балкан“, ПП „Сините камъни“, НП „Централен Балкан“, Котленска планина, други части на Стара планина

и страната. До края на действие на този План – 2024 популацията на вида в България да е мин. 200 двойки в минимум 15 различни колонии.

- **в дългосрочен план** – да се увеличи числеността на вида в България, като се възстановят максимален брой от заеманите от него в по-ранни периоди гнездовища. Да се постигне устойчиво съжителство на вида с човека, като бъде оценена екосистемната услуга, която предоставя – утилизиране на трупове на селскостопански животни. Видът да достигне такъв размер на популацията и на територията на обитание, че да отпадне от списъка на застрашените животни в страната (до 2030 г. мин. 500 двойки и 40 колонии).

Подцели на Плана за действие:

- систематизиране и обновяване на наличната информация за биологията и екологията на вида, неговото съвременно разпространение, състояние на популацията и местообитанията;
- набелязване на стратегия, която да доведе до увеличаване на популацията на вида в България, предвид съществуващия международен опит и национална експертиза и капацитет;
- широко обществено обсъждане на предвидените дейности по опазване, с участието на различни институции, организации и заинтересувани страни;
- реализиране на конкретни поддържащи, възстановителни и др. природозащитни дейности;
- ограничаване на действието на фактори с потенциално негативно въздействие върху вида;
- идентифициране на необходимостта от допълнителни проучвания и планиране на тяхното осъществяване;
- определяне на необходимите средства за изпълнение на дейностите по опазване;
- идентифициране на конкретни заинтересовани и отговорни лица в осъществяването на предвидените дейности по опазване и разпределяне на задачите.

Методология на плана – анализ на наличната информация за белоглавия лешояд в страната, неговите екологични потребности и предпоставки за поддържане на положителната тенденция в развитието на популацията му в България, преглед на наличната информация за успешни стратегии за повторно въвеждане и укрепване на вида, преглед на съществуващата национална експертиза и капацитет и направени до момента усилия в тази насока. Посочване и приоритетизиране на мерки и дейности за осигуряване на дългорочна устойчивост на жизнена популация на вида в България.

II ОПИСАНИЕ НА БИОЛОГИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ И ЕКОЛОГИЧНИ ИЗИСКВАНИЯ НА ВИДА

II.1 Таксономия и номенклатура

Белоглав лешояд (Гологлав лешояд), *Gyps fulvus* Hablizl, 1783, *Gyps fulvus* (Gm.): Reiser, 1894: 133., Разред Соколоподобни (Falconiformes), Семейство Ястребови (Accipitridae).

II.2 Международен и национален законов статут и природозащитен статус

- **Национален законов статут** – Включен в приложение 2 и 3 на Закона за биологичното разнообразие.
- **Международен природозащитен статус** – Включен в приложение II на Конвенцията за опазване на европейската дива флора и фауна и природните местообитания (Бернска Конвенция) и приложение II на Конвенцията по международната търговия със застрашени видове (CITES); Видът е в приложение II на Конвенцията за опазване на мигриращите биологични видове от диви животни (Бонска Конвенция);
- **Национален природозащитен статус** – категория „застрашен от изчезване вид“ EN [B1(a+c(iii))+2(a+c(iii))]+D в Червената книга на България (Янков и кол. 2011).
- **Международен природозащитен статус** – Въпреки, че белоглавият лешояд е класифициран като „слабозастрашен“ (Least Concern) от Международния съюз за защита на природата (IUCN), европейската популация е претърпяла драматичен спад, довел до пълно изчезване на вида като гнездящ от Алпите, голяма част от Балканите, Апенинския полуостров, Карпатите и Сицилия (Cramp & Simmons 1980).

II.3 Морфологично описание на вида.

Белоглавият лешояд (*Gyps fulvus*) е една от най-едрите хищни птици в Европа, с размах на крилете от 2,7 м и тегло около 8 кг. При възрастните птици главата е покрита с четинести жълто-белезникави перца, а шията с къс бял пух. В основата на шията бели пуховидни пера, образуват „якичка“, прекъсната отпред. Гърбът и крилата са пясъчно-сиви. Маховите и опашните пера са черни. Гушата и предната част на гърдите са тъмножълто-кафяви, а коремът е по-светъл. Клюнът е сив до светложълт, восковицата е тъмносива. Краката са сиви. Ирисът е тъмнокафяв (полувъзрастни) до жълт (при възрастните). При младите главата е покрита с гъст, груб пух. Якичката от тъмноръждиви копиевидни пера. Тялото и отгоре и отдолу едноцветно ръждивокафяво със заострени пера. Маховите пера и опашката черни, като при възрастните. Ирисът е от черен до ореховокафяв с напредване на възрастта.

II.4 Разпространение и качество на съвременното местообитание

II.4.1 Общо разпространение на вида

Палеарктичен вид, който гнезди в Южна Европа, Мала Азия, Синайския полуостров, Ирак, Иран, Афганистан, Пакистан, Казахстан, Индия. От 1980 до 2010 година в Испания следствие на активни природозащитни дейности, видът се увеличава от 3 000 на почти 20 000 двойки (Del Moral 2009). Във Франция дейности по реинтродуциране на вида в парка „Севен“ в Централния масив и в приморските Алпи (Вердон, Веркор/Барони и Диои) води до създаване на нови колонии и увеличаване на числеността от 150 на 500 двойки. Преди това видът е оцелял само в Пиринеите по границата с Испания (Terrasse 2005).

След всички консервационни мерки и текущи програми за реинтродукция, съвременната популация на вида в Европа се оценява на 19 000-21 000 размножаващи се двойки (вкл. Турция и Русия), като 90% от тях са на Иберийския полуостров (BirdLife International 2014). Така 10% от популацията на вида заема 90% от гнездовия му ареал в Европа (Slotta-Bachmayr et al. 2004).

На Балканския полуостров следствие на консервационни дейности днес са оцелели следните колонии: България – Източни Родопи от 10 двойки в края на 1980-те до 75 двойки 2015 (Demerdzhiev et al. 2014, НБОИ-БДЗП); на остров Црес в Хърватия (100 дв.-стабилна); каньоните на реките Увац, Трешница и Милешевка в Сърбия (над 100 дв.-увеличава се); Тиквеш и Мариово в Македония (под 15 дв.- намалява); гръцката част на Източни Родопи (10 дв.- флукутира) (Slotta-Bachmayr et al. 2004). През последните две десетилетия видът драматично намалява в континенталната част на Гърция от над 150 до около 20 двойки, като почти всички колонии от континенталната част изчезват следствие нелегалната употреба на отровни примамки за хищници (Sakoulis 2005). През 2008 г. в колонията в ждрелото на река Места до Ксанти - последната най-голяма на вида в континентална Гърция, гнездят 12 двойки и след неколkokратни отравяния през 2012 г. вече не гнезди нито една двойка (Sidiropulus 2012). Относително стабилна остава числеността по гръцките острови Циклади и Крит, където гнездят над 150 двойки, най-вече поради липсата на хищници и съответно неупотребата на отровни примамки (Sakoulis 2005).

II.4.2 Историческо разпространение и численост на вида в България

През XIX и началото на XX в. многоброен и широко разпространен в подходящи биотопи из цялата страна, благодарение изобилието на стада домашни копитни животни (Демерджиев и кол. 2007).

По това време, вероятно числеността на белоглавия лешояд по съвременните български земи е била в порядъка на 2 000 – 10 000 двойки. Видът е многоброен и широко разпространен в подходящи биотопи из цялата страна, благодарение изобилието

на стада домашни копитни животни – общ брой около 12 млн. и плътност от около 1200 животни на 1000 ха.

В този период видът гнезди по цялото протежение на Стара планина и Предбалкана (особено около Провадия, Шумен и Велико Търново), в Рила (до Ихтиман, Самоков, Бели Искър, Дупница, по високите части), Витоша, Пирин, до Никопол (по отвесния бряг на р. Дунав), в Западните (до Чепеларе, Триград и др.) и Източните Родопи (до Хасково и между селата Малко градище и Сива река) и по скалите до нос Калиакра (1926 г.). Търсещи храна птици са наблюдавани редовно в Софийското поле, в Радомирско, до Козлодуй, в Тракийската низина, до Гълъбово и Ямбол (Демерджиев и кол. 2007). Видът започва да намалява още преди 1950 г., като около средата на века вече е твърде рядък (ПАТЕВ, 1950). Между 1960 и 1970 г. изчезват и последните гнездовища при Невша, Люляково и Котел и видът отпада от гнездовата орнитофауна на страната (ROBEL *et al.*, 1972; BAUMGART, 1974). Отделни неразмножаващи се индивиди и групи са наблюдавани на редица места, главно през периода на миграцията и скитанията (МИЧЕВ *и кол.*, 1980; МИЧЕВ, 1985). След 1970 г. наблюдаван все по-често в различни части на Източните Родопи, включително през гнездовия период (П. ЯНКОВ, *непубл. данни*). Вероятно около 1972 г. в района на старо гнездовище до с. Студен кладенец самостоятелно се възстановява малка колония, която е намерена през 1978 г. – едно гнездо с малко и 28 лешояда на различна възраст (МИЧЕВ *и кол.*, 1980). През 1979 г. гнездата в колонията са две, а през 1980 г. гнездо с малко е установено на около 20 km западно от колонията (ЯНКОВ, 1981). През следващите години видът започва да гнезди почти по цялата долина на р. Арда между Кърджали и Маджарово, като с предприетите през 1984 г. подхранвания на лешоядите броят на отгледаните малки през 1987 г. достига 10, а общият брой на птиците – до 48 (ЯНКОВ, ПРОФИРОВ, 1991). След 1988 г. тенденцията към увеличаване на гнездовата популация се запазва и броят на гнездящите двойки през 1996 г. е 14 (ХРИСТОВ, 1997), а през 2005 г. – 35 (Д. ДЕМЕРДЖИЕВ, *непубл. данни*). След 1980 г. броят на наблюденията в останалата част на страната зачестява – в Конявската планина, Западните Родопи, Централна, Източна и Западна Стара планина, но без да е доказано гнездене. Неясно е развитието във времето на традиционните гнездовища на вида в Осоговска планина и в южните части на Централните Родопи, но има данни, че през отделни периоди след 1975 г. в тях инцидентно са се размножавали двойки (П. ЯНКОВ, *непубл. данни*). Не следва да се изключва възможността видът да не е изчезвал от фауната на страната, а и през 1960–1980 г. да са съществували отделни гнездовища в отдалечени, непосещавани от орнитолози части на страната (Демерджиев и кол. 2007).

От 1987 до 2015 популацията на белоглавия лешояд в Източни Родопи се увеличи от 10 на 75 двойки, както се увеличи и заемащата територия. Видът се размножава само в Източните Родопи в България. (Fig. 2). През споменатия период има две кратокрайни намалявания на броя на гнездящите двойки – първият през 1988 до 1991, когато цялата популация гнездеше в Маджарово и броят намаля от 18 на 10 двойки. Вторият през 1996 до 1998, когато от 18 броят на двойките намаля на 14. В 9 годишен период от 1996-2006 популацията се задържа почти стабилна, когато за 6 години след 2006 започва рязко увеличаване и почти се удвоява от 30 на 56 двойки.

Между 1988-1992 цялата популация на белоглавия лешояд е съсредоточена изцяло в района на Маджарово. Гнездовия район се увеличава на запад, когато първо една двойка, а после две (1994) загнездват до язовир Студен кладенец на разстояние 22 км от най-близките гнездови скали до Маджарово. (Hristov 1997, 2003). През следващите две години гнездене не е установено, но през 1997 и 1998 по три двойки гнездят в района. След 1999 започва чувствително увеличение на гнездящите двойки в района на язовир „Студен кладенец“, достигащи максимум 32 през 2011. От 17 гнездови скали използвани от белоглавия лешояд в Източни Родопи, 4 са били редовно използвани през първите 5 години от проучвания период, и 15 скали в последните пет години на проучвания период (1987-2011 бел. авт.)(Demerdzhiev et al. 2014).

II.4.3 Съвременно разпространение и численост на вида в България

До 2011 г. белоглавият лешояд гнездеше само в Източните Родопи, където числеността продължава да се увеличава и към 2014 г. се оценява на около 70 гнездящи двойки (Dobrev & Stoychev 2013). Преобладаващата част от двойките се придържат към две основни гнездови групировки – до гр. Маджарово и до яз. Студен кладенец. Отделните двойки нерядко сменят местоположението на гнездата си и гнездовата групировка, поради което през годините броят на двойките в предпочитаните за гнездене скални комплекси се мени. След 2000 г. се наблюдава тенденция на преместване на двойките към района на язовир „Студен кладенец“ (Demerdzhiev et al. 2014).

През 2011 година за първи път в най- новата история на вида (и около 50 години след изчезването му от района) една двойка гнезди в Кресненския пролом (Stoynov et al. 2012 и Stoynov & Peshev 2012) . Птиците са доставени от Испания и пуснати през 2010 по проект на ФДФФ за връщане на вида в района. Двойката успешно излюпи едно малко, което беше фотографирано до около 2 месечна възраст в гнездото, след което изчезна. Причината за смъртта му остава неясна. Двойката и още около 7 птици се преселиха в други колонии, предимно в Македония и Сърбия. Пускането на белоглави лешояди в района продължава и към 31.12.2013 има над 20 постоянно пребиваващи птици, с най-много наблюдавани индивиди - 27 на 03.05.2013 и 28 на 02.10.2014, а за цялата 2013, както и 2014 са установени почти по 100 различни белоглави лешояди (Stoynov & Peshev 2014 и Peshev & Stoynov 2015). В началото на размножителния сезон през 2015 има формирани 5 двойки, от които към края на февруари две мътят, а останалите строят гнезда и копулират.

През 2012 година за първи път една двойка гнезди във Източна Стара планина до село Билка. Птиците са пуснати от ФДФФ през 2008 година в района на Котел, като част от Балканския план за опазването на лешоядите. Вероятно безпокойство на птиците от местни хора е довело до неуспешното излюпване на яйцето, чиито черупки бяха събрани за изследване, след напускането на гнездото през юни 2012. След края на гнездовия период двойката се завърна в района на Котел и често посещаваше подхранванията край Котел и на площадката на ПП „Сините камъни“. Към януари 2013 групата от лешояди между Сливен и Котел наброява 28 птици пуснати по проект LIFE08 NAT/BG/278 –

Завръщане на лешоядите в България, ръководен от Зелени Балкани в партньорство с ФДФФ.

През 2013 година, около 17 февруари, същата двойка загнезди на Урушките скали край Котел. Гнездото беше разположено на скала със северно изложение, което най-вероятно се оказа причина за неуспешното излюпване. Отказване от мътене беше установено около 17 март, а инспекция на гнездото установи черупки от счупено яйце, без да може да се посочи причината за неуспеха. В началото на размножителния сезон през 2015 има формирани 4 двойки, от които към края на февруари две мътят, а останалите строят гнезда и копулират.

По същия проект от пуснатите в последните години птици е оформена все още неразмножаваща се група от 6-8 лешояди в НП „Централен Балкан“. През летните месеци в следствие на обмен на птици и летуващи от други колонии броят на птиците достига над 20 екземпляра.

В НП „Врачански Балкан“, където през 2014 бе установено първото гнездене на две двойки, броят на групата нарасна до над 45 птици през лятото. В началото на размножителния сезон през 2015 има формирани минимум 5 двойки, които строят гнезда и копулират, а има потенциал за формирано на още толкова от почти полове зрели птици.

Скитащи и мигриращи лешояди поединично и по-рядко на двойки или малки групи се наблюдават епизодично в Рила, Пирин, Западните Родопи, Западна Стара планина, Предбалкана, Дунавската равнина, Източна Стара планина, Сакар и Осогово.

След пускането на белоглави лешояди в Кресненския пролом и на местата за реинтродукция в Стара планина присъствието на диви птици от различни колонии на Балканите се увеличи количествено и съществено във времето (Stoynov & Peshev 2011, 2012, 2013 и 2014; Stoynov & Bonchev 2014; Peshev & Stoynov 2015; Stoynov et al. 2014; Stoynov et al. 2015; Г. Стоянов – лич.съобщ.).

Кресненски пролом

За 2010 са установени 8 неместни птици, през 2011 г. - 12, а през 2012 над 20. Някои от тях са маркирани в Сърбия (5), Хърватска (6), Израел (2) и пуснати от Сливен – Котел (5). За трите години най-много птици наблюдавани наведнъж (пуснати и диви гости) са 14 през 2010, 13- през 2011, 16 – през 2012, 27 – през 2013 и 28 през 2014. Броят на разпознатите различни белоглави лешояди пребиваващи през различни периоди на годината в Кресненския пролом през съответната година е: 2010- 28; 2011- 28; 2012- 31; 2013- почти 100 инд.

Таблица 1. Численост на белоглавия лешояд в България към началото на 2015 г.

Място/район	Сформирани двойки	Пребиваващи индивиди (вкл. зимуващи/летуващи)
Източни Родопи	75*	154-210*

Котел/Сливен	3-4	18-28
Централен Балкан	0	6- 8
Врачански Балкан	5-7	28-40
Кресненски пролом	5-6	20- 25
Общо за страната	88-92	226- 311

*Данните за Източни Родопи са от БДЗП – www.bspb.org; За трите района на Стара планина от Зелени Балкани/ФДФФ/ДЗХП - проект LIFE08 NAT/BG/278; За Кресненския пролом от ФДФФ - проект LIFE11NAT/BG/363.

II.4.4 Качество на съвременното местообитание

Голяма част от най-представителните скални комплекси и образувания в България са включени в защитени територии (ПП „Врачански Балкан“, НП „Централен Балкан“, ПП „Сините камъни“, ПП „Русенски лом“, НП „Рила“, НП „Пирин“, ПП „Рилски манастир“, редица защитени местности и резервати по долината на река Арда, и т.н.). Сравнително рядка е обаче, комбинацията от налични големи скални масиви и богата хранителна база за белоглавия лешояд. Но от двата фактора – наличие на скални местообитания и хранителна база – вторият е този, който може да бъде управляван от човека. В съвременна Европа, лешоядите не могат да оцеляват, без целенасочено подхранване или управление на труподепонирането от фермите с цел подхранване на лешояди. Още по-малко в райони с постоянно присъствие на вълка, което води до чести епизоди на нелегално използване на отровни примамки и съответно отравяне на лешояди (Stoynov *et al.* in prep.).

Всеки природен и национален парк, където има скални масиви и исторически данни за присъствие на лешояди би могъл да участва в процеса на възстановяване на белоглавия лешояд, като инсталира площадка за подхранване на своя територия и се ангажира с нейното поддържане и мониторинг.

II.5 Биология на вида

II.5.1 Размножаване

Гнезди на скали. Има данни за гнездене на дървета, но това е възможно в райони с висока концентрация на вида и при наличие на готови гнезда (най-често на черен лешояд). Отглежда 1 малко. Рядко се наблюдават гнезда с две яйца, където в повечето случаи са снесли две женски. За нашата географска ширина, размножителният период започва още през ноември-декември, когато птиците заемат гнездовата скала и започват да ношуват предимно на нея в близост до бъдещите гнезда. През слънчевите и топли дни на януари започват интензивни копулации, които при някои двойки се наблюдават и по-късно - до края на февруари и началото на март. Снасянето става около 40 дни след първата копулация- от началото на януари до средата на март, като най-много двойки снасят във втората половина на февруари. Мътенето продължава 54-57 дни. Мътят и

двамата родители. Малкото напуска гнездото около 100-120 дни след излюпването, като разчита на родителите си още около месец след това (Cramp & Simmons 1980). В първия месец след излюпването на малкото един от родителите постоянно присъства в гнездото, като прави сянка на малкото или го крие от дъжд, прегряване или и от хищници. Изложението на гнездото е особено важно, както и това дали е покрито. Лешоядите предпочитат да гнездят в плитки пещери разположени високо на скални венци, но когато няма такива гнездят и на открити площадки по скалите. В този случай от особено значение е изложението на скалата, тъй като в ранния етап от мътенето птицата и яйцето могат да бъдат изложени на много сурови зимни климатични условия, а през лятото на прегряване. След като напуснат гнездото младите лешояди се струпват в младежки групи и заедно посещават местата за хранене следвайки възрастните. По-късно през септември – октомври заедно напускат колонията и мигрират на юг за зимните месеци. От първата до третата си година младежите могат спорадично или трайно да се завръщат в родната колония или тази, в която са избрали да останат (рядко различна от родната след втората година) и започват да участват в живота на колонията. Търсят храна и нощуват заедно с другите птици и създават социални контакти. В тази среда се оформят новите двойки. Към гнездене пристъпват след четвърта-пета година, като мъжките узряват полово 1-2 години след женските. При добри хранителни условия, женските могат да достигнат полова зрелост и на 3 годишна възраст, но това рядко води до успешно отглеждане на малко. В първите години на полова зрелост, гнездовия успех се увеличава с натрупване на опит от птиците (Demerdzhiev et al. 2014).

Динамиката на популацията в дългосрочен аспект зависи от демографските характеристики, които е добре да се наблюдават и анализират постоянно. Някои автори смятат, че оцеляването на възрастните индивиди при дългоживеещи видове, като белоглавият лешояд са най-важен показател за стабилност на популацията (Demerdzhiev et al. 2014). В проведено моделиране на различни сценарии на колония на белоглав лешояд в Португалия (Van Beest et al. 2008) се посочва, че най-голям прираст и съответно дългосрочна стабилност се постига при намаляване на смъртността при нулевогодишните малки, и това е по-важен фактор в сравнение с моделирано намаляване на оцеляваемостта на възрастните.

В същото проучване са посочени следните стойности на годишна смъртност при различните възрастови групи: малки на възраст 0-1 година – 76,9%; млади на възраст 1-2 години – 20 %; млади на възраст 2-3 години – 4,5%; полувъзрастни 3-5 години – 0,045% и възрастни >5 год. – 0,04%. Така според това изследване до три годишна възраст оцеляват едва 41,25% от излюпените малки, докато Sarrazin 1998 е изчислил, че новоизлюпените млади в реинтродуцираната популация в Централния масив във Франция този процент е 63,17% (без обаче да уточнява, дали това е се отнася за успешно напусналите гнездото малки или за излюпени такива, както в гореспомнатото проучване).

Според модела на Sarrazin 1998 за дългосрочно развитие на популация на белоглавия лешояд и при посочената от Demerdzhiev et al. 2014, крива на дългосрочно развитие на популацията в Източни Родопи, може да се направи изводът, че параметрите на оцеляваемост на различните възрастови групи в Източни Родопи са както следва:

възрастните около 95%; млади (0-3 год) – 60% и продуктивност (успешно отгледани малки от гнездяща двока) – 60%. Demerdzhiev et al. 2014, посочва по-висока продуктивност за популацията в Източни Родопи, вероятно загубите при младите и/или възрастните там са по-високи, както и самият автор предполага – вероятно свързани с напускане на района по време на миграция и зимуване.

II.5.2 Хранене

Белоглавият лешояд е типичен е сакрофаг. Основната му храна са трупите на едри и средно едри бозайници (Xirouchakis and Mylonas, 2007; Donazar et al., 1993; Cramp and Simmons 1980; Xirouchakis, 2009; Fernandez, 1998). Това са най-често домашни животни (говедо, кон, магаре, свиня, коза, овца, куче и др.). В Източните Родопи видът има на разположение и трупите на умрелите в ловно стопанство „Студен кладенец“ елени лопатари, муфлони и други диви бозайници (Angelov et al. 2005; Demerdzhiev et al. 2014).

Предпочита меките части на трупа, като отбягва да яде кожа, козина, сухожилия и кости. Храната си търси на групи или поединично. Хранителната му територия се простира до около 30 км от гнездовата скала или мястото за нощувка, в райони с екстензивно пасищно животновъдство, едродивечови ловни стопанства, райони с размножаващи се вълчи двойки, големи реки с обширни речни долини, където реката често изхвърля трупове на умрели животни.

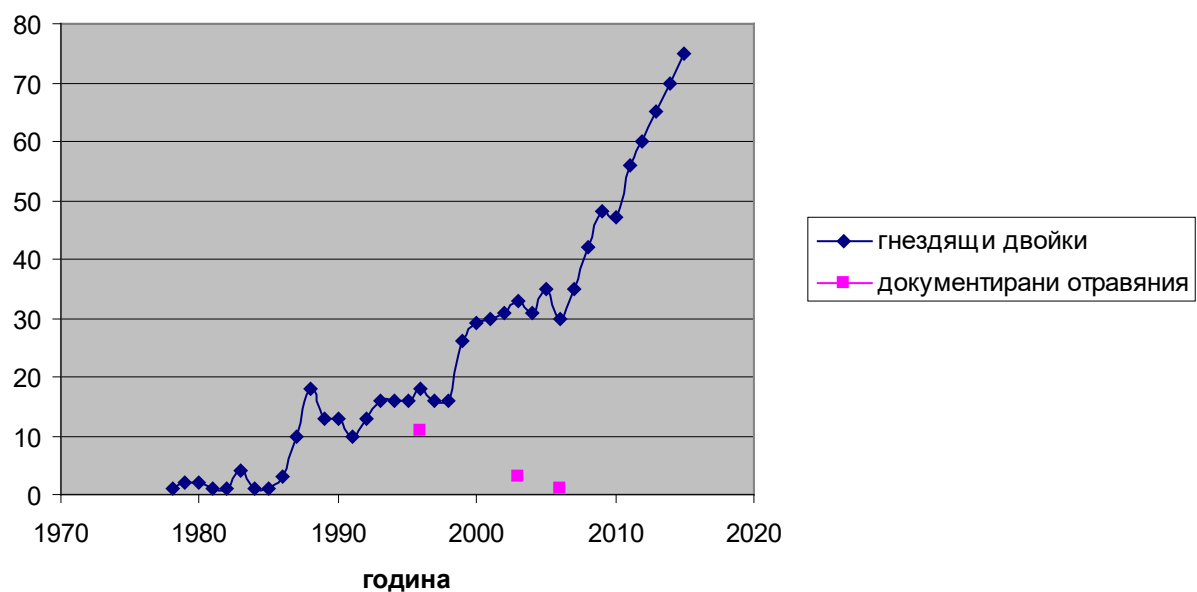
Средното количество храна за един белоглав лешояд на ден е около 0,45 кг месо или около 164.25 кг за възрастен индивид на година (Van Beest et al. 2008).

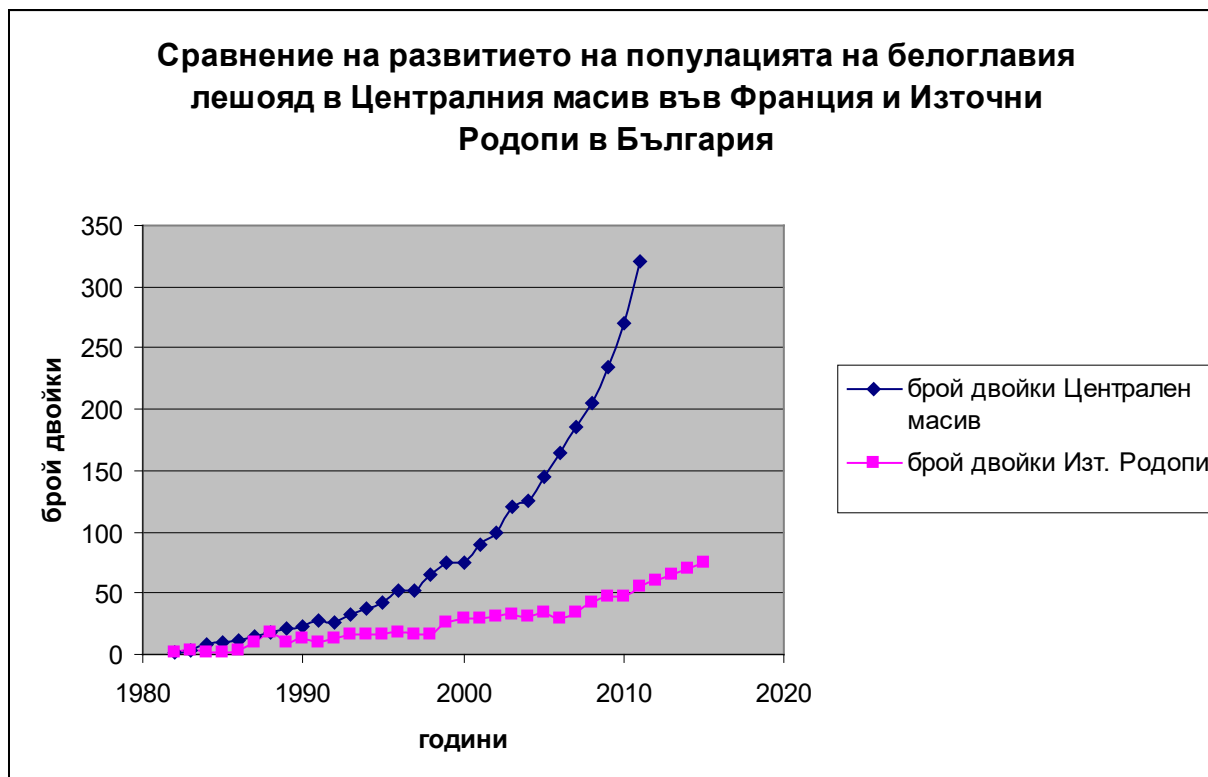
За изхранването на колония от 100 белоглави лешояди е необходимо наличие от около 20 хил. овце (или еквивалент) в територия от 2500 кв.км около колонията (Terrasse & Choisy 2007). Важно условие трупите на умрелите животни да са достъпни за лешоядите.

Белоглавият лешояд в голяма степен е зависим от наличието на вълци в района. Убивайки по-едри жертви, отколкото могат да изядат, те често осигуряват храна за лешоядите (Боев и Мичев 1980, Angelov et al. 2005). В съвременен проучване на симпатричното разпространение на вълка (*Canis lupus*) и лешоядите в Европа (Stoynov et al. in prep.) е установено, че белоглавият лешояд е оцелял в Европа до наши дни и броят му се увеличава в места на реинтродукция или естествено разпространение, където вълкът е изчезнал още до средата на XX век или никога не се е срещал (огромна част от съвременния ареал в Испания, Централния масив и Предалпите във Франция – успешна реинтродукция, Крит, Сардиния и др.). Колониите на Балканите в Източни Родопи (България и Гърция), Резервата „Увац“ в Сърбия и „Тиквеш“/„Мариово“ в Македония оцеляват в райони, където вълкът се среща, но тук вероятно системното подхранване на лешоядите се явява като буфер на проблема с използването на отровни примамки (Stoynov et al. in prep.).

Вероятно поради това, нарастването на колониите в Източни Родопи е значително по-бавно от местата, където няма вълци и съответно проблем с отравяния – Централния масив във Франция и голяма част от Испания.

Динамика на популацията на белоглавия лешояд в Източни Родопи 1978-2015

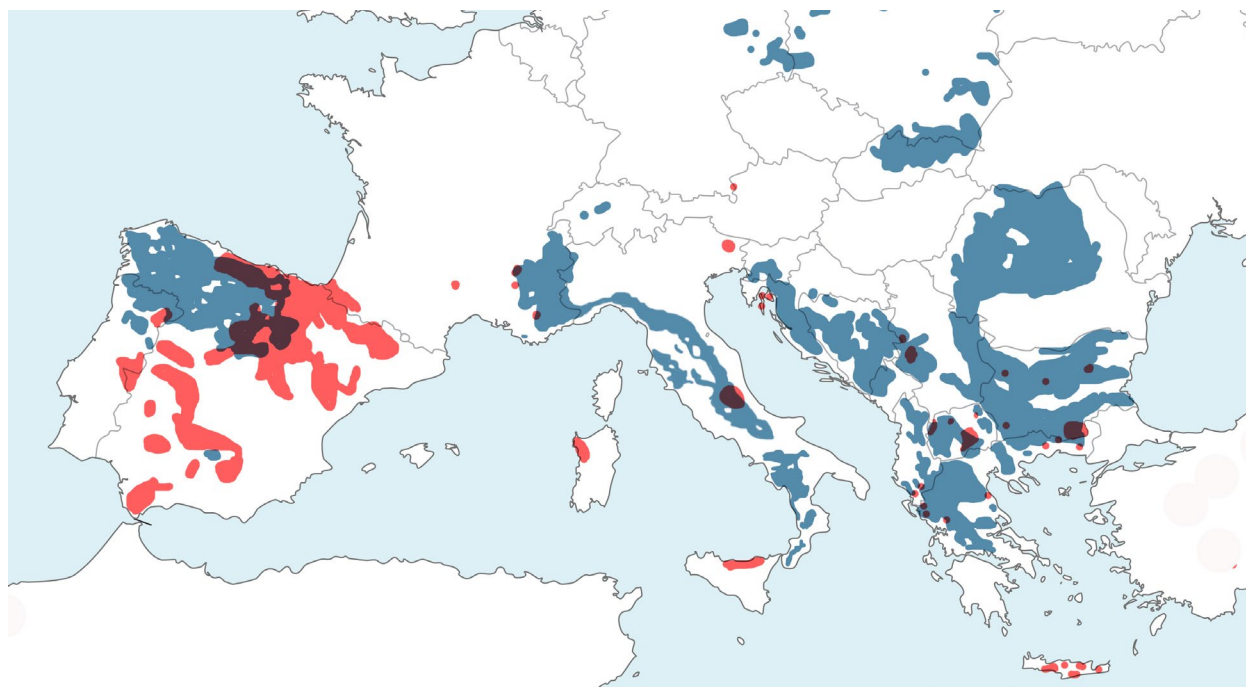

Фигура 1. Динамика на популацията на белоглавия лешояд: а) в Източни родопи в България (по Dobrev et. al. 2013); б) в Централния масив във Франция (по Terrasse 2006).

Неколкократно за периоди от 8 години популацията на белоглавия лешояд в Централния масив във Франция се е увеличавала почти трикратно (2,68 пъти), а в Източни Родопи за същите периоди увеличението е от 0,53 до 1,65 пъти. В Източни Родопи също има период на оптимално увеличение на популацията 2005 – 2012 (2,61 пъти), но след това прирастът намалява и за последния изследван период 2007-2015 е 1,87 пъти (Stoynov *et al.* in prep). Тъй като гнездовият успех на колонии в Източни Родопи не е по-нисък от този в Централния масив във Франция (Demerdzhiev *et al.* 2014), разликата в увеличаването на броя на гнездящите двойки може да се търси в достигане на предела на вместимост на местообитанията по долината на р. Арда или в по-висока смъртност на възрастните или полово незрели птици. Не е невъзможно и емиграция на птици в посока Северна Гърция, но засега такава не е докладвана от колегите там. Докладваните случаи на отравяне (Demerdzhiev *et al.* 2014, Spasov 2005), обаче, и наличието на вълци в Източни Родопи, вероятно са причината за скрито измиране на птици от тези категории, които да обяснят липсата на максимален растеж сравним с този в Централния масив във Франция. Трябва да се анализират детайлно етапите на увеличаване на популацията на белоглавия лешояд в Източни Родопи, случаите на известни отравяния и връзката им с динамиката и обезпечеността на подхранванията в района (Stoynov *et al.* in prep).

Възможно е предпочитанието на вида да се храни с остнаките от жертвите на вълка (Angelov *et al.* 2006) (където се срещат симпатрично), които пък най-често са били (и биват) наръсвани с отрова и използвани за примамки за отравяне на хищника (Stoynov *et al.* in prep.) да е причина за изчезването на вида на Балканите, както това е докладвано за

Гърция (Sakoulis 2002). Така вместо да се възползва от присъствието на вълка, белоглавият лешояд е изчезнал или се нуждае от постоянно подхранване (не само като източник на храна, а най-вече като алтернатива на отровената храна) в районите, в които хищникът се среща, поради конфликта му с човека.

Фигура 2. Карта на разпространението на белоглавия лешояд *Gyps fulvus* (червено) и вълка *Canis lupus* (сиво) в Южна Европа (Stoynov et al. in prep.). Също така на Балканите вълкът заема три пъти по-голяма площ и популацията му е два до три пъти по-голяма от тази на Иберийския полуостров. Това би могло да е обяснението за разликата от над 40 пъти в броя на белоглавия лешояд в полза на Иберийския полуостров.

II.5.3 Местообитания

Гнезди в открити скалисти долини по **62 Скали и скални стени (във вътрешността на страната)**, често до големи реки и язовири. От ключово значение за съществуването на колонии в Източните Родопи е неличието на свободно пасищно животновъдство, двойки вълци *Canis lupus* и едродивечево ловно стопанство с хиляди елени лопатари *Dama dama* (Iankov 2007). За всяка колония белоглави лешояди в България и на Балканите от ключово значение е наличието на постоянен източник на храна на по-малко от 20 км, но най-добре до 8 км от мястото за гнездене и/или нощувка. Такъв източник може да е площадка за подхранване, сметище или депо за кланичен отпад, интензивна ферма, която изхвърля трупове на животни и др. От ключово значение също е в района на колонията да има достъпен (т.е. на високо и открито място, отдалечено от селища или постоянно присъствие на хора) източник на прясна вода за водопой и къпане на птиците (чешми с корита, малки водоеми, езера, микроязовири, реки, потоци и т.н).

От ключово значение за подходящост на местообитанието е изискването за сравнително сух климат – под 800 мм годишна сума на валежите в местата за гнездене (Gavashelishvili 2005).

Белогалвият лешояд предпочита обширни скални комплекси в проломи, ждрела, отвесни земни откоси в речни долини из равнини и планини до субалпийския пояс. В миналото гнезди и в дупки по земни възвишения, непосредствено до населени места. Днес гнездата са в ниши на обширни андезитне скали в Източните Родопи. Една колония е на скален венец с дължина около 200 м. и височина 40 м със северна и северозападна експозиция. Второто гнездово находище е на скална стена с дължина около 500 м и височина 60-70 м с югозападна експозиция. Гнездото е в ниша с дълбочина и ширина около 1,5 м и с южна експозиция. (Симеонов, Мичев и Нанкинов 1990). Важно условие за подходящост на местообитанието на белоглавия лешояд е наличието на открити пространства за търсене на храна и за формимаре на термики за осъществяване на рееш полет. Полупустинни, степи, савани, лесостепи, и алпийски и субалпийски безлесни зони са предпочитаните местообитания за търсене на храна. В България в следствие на масовото залесяване след започнало през 1920-те години и интензифицирано след 1950-те години голяма част от подходящите местообитания са загубени. Балансът между опазването на белоглавия лешояд и горите, може да се търси в поддържане на мозаечна структура, като се избягва формиране на обширни моноструктурни горски масиви. И при това положение, естественото търсене на храна в много случаи е компрометирано, пореди което се налага управление на вида чрез използване на площадки за подхранване (тип „конски гробища“).

Надморската височина на гнездата в Източни Родопи е в порядъка 200 – 500 м. В началото на XXI век в Източни Родопи с разрастване на популацията на белоглавия лешояд бяха заети и други скални масиви, вкл. и по-ниски и от друг субстрат – варовик. Новите гнездови находища след 2010 в рамките на реинтродукционните проекти в Стара планина и Кресненския пролом са с разнообразен характер. В Кресненския пролом гнездата (n=6) през 2011 и 2015 година са изградени на гранитни скали с височина от 25 до 50 м. и надморска височина от 480 до 650 м., с югоизточно, южно и югозападно изложение. В Източна Стара планина гнездата (n=5) през 2012, 2013, 2014 и 2015 г., са на варовикови скали от около 20 до 35 метра височина и надморска височина от 180 до 820 м. Изложението варира от северно, северозападно, западно и югозападно. В ПП „Врачански Балкан“, гнездата (n=8) през 2014 и 2015 г., са на огромен варовиков скален масив „Котля“, който е с дължина над 5 км и височина около 200 метра, с надморска височина 900-1100 м. Гнездата са в малки ниши с надвес и са с югозападно изложение.

Поради ранното загнездване на белоглавия лешояд - средно февруари, повечето гнездовища са в южни и с ниска надморска височина райони, където метеорологичните условия позволяват чести полети и добра видимост за търсене и намиране на храна, за провеждане на брачните полети и строеж на гнезда. През зимата гнездата биват изложени на валежи от дъжд и сняг, а през лятото са прекалено горещи, особено в Източни Родопи и Кресненския пролом. И двете крайности налагат гнездата да са прикрити в малки пещерки или цепнатини на скалите.

Част от неразмножаващите се лешояди предпочитат да се придвижат към високопланински райони, през лятото, където освен че е по-прохладно и те намират храна по високопланинските пасища, но имат и достъп до прясна вода за къпане и пиене.

Съгласно CORINE класификацията на местообитанията на птиците в България (Янков, 1997) местообитанията на белоглавия лешояд може да бъдат отнесени към следните типове:

А) Гнездови местообитания

62 Скали и скални стени (във вътрешността на страната)
--

Б) Местообитания за търсене на храна и/или нощувка

32 Сухолюбиви храсталаци
34 Степни и сухолюбиви тревни съобщества по варовити терени
35 Тревни сухолюбиви съобщества по сухи силикатни терени
36 Алпийски и субалпийски тревни съобщества
41 Широколистни листопадни гори
42 Иглолистни гори
43 Смесени гори
61 Сипеи
62 Скали и скални стени
82 Посеви и други тревни култури
87 Пустеещи земи

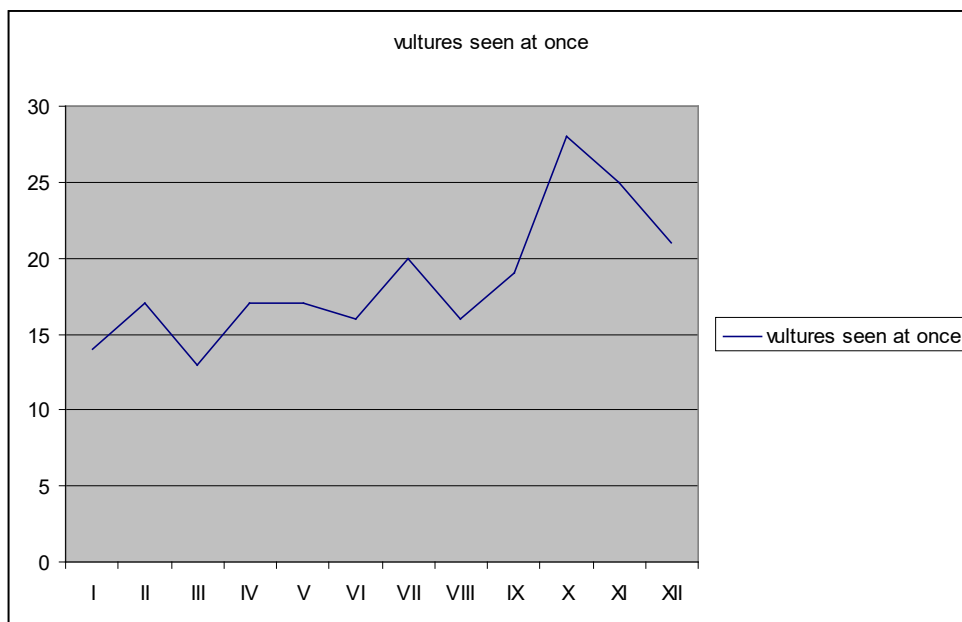
II.5.4 Движения и характер на пребиваване

Белоглавият лешояд в България е постоянен, зимуващ, летуващ, скитащ и мигриращ през страната вид.

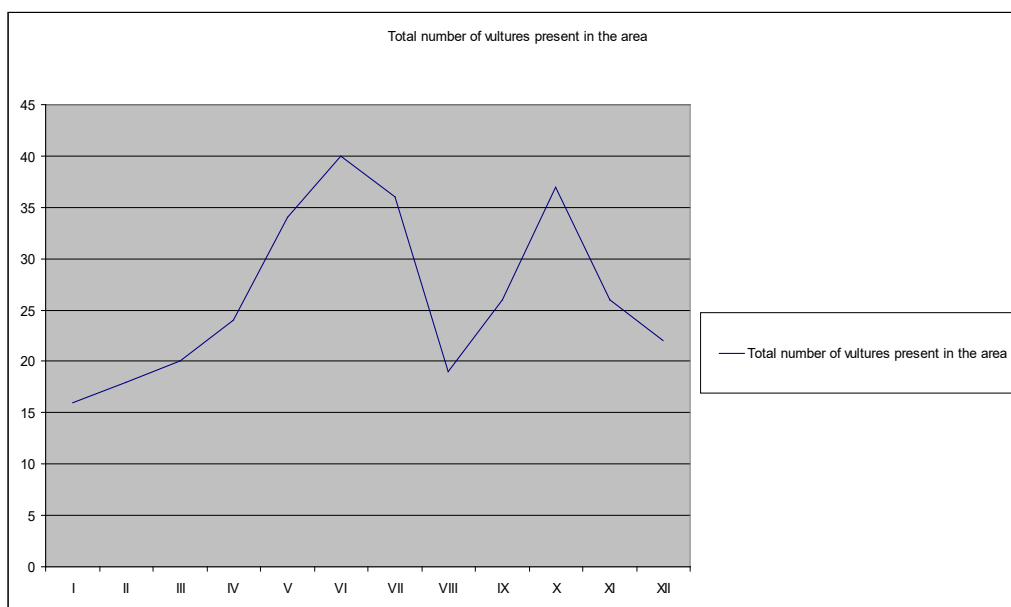
Възрастните не мигрират, установени са само скитания в различни посоки и различни отстояния от колонията извън размножителния период. По-голямата част от младите от Балканския полуостров от 0 до 3 годишна възраст мигрират ежегодно на юг през есента (септември-ноември) достигайки места с други колонии и лесно достъпна храна в Южна Европа, Мала Азия, Арабския полуостров, Синайския полуостров, Северна Африка и на юг до Сахел. Някои нулевогодишни и едногодишни индивиди от колониите на вида в Сърбия и Хърватска зимуват в България. Напролет (март-май) се връщат в Европа, където скитат на големи разстояния (достигайки до Полша на север) и спират за известно време около места с храна и присъствие на други лешояди или в родната колония. Така се образуват места на струпване или по-дълготрайно присъствие през летните (юни-август) месеци-летуване. Такива места за балканските белоглави лешояди са Алпите в района „Доломити“ (на границата между Италия и Австрия) и Каймакчалан- Козяк- Кожуф на

границата между БЮР Македония и Гърция. В България такива места вече редовно се наблюдават в Стара планина (Котел, Враца, Сливен, Централен Балкан), Рила и Пирин.

Над „Атанасовско езеро“ ежегодно се наблюдават от 1 до 5 белглави лешояди през есента, мигриращи на юг. Най-вероятно това са нулевогодишни птици от Балканския полуостров (вкл. от Сърбия и Хърватска), които прелитат по билото на Стара планина до Черно море и от там се отправят на юг. Като цяло мигриращите през есента белглави лешояди от Сърбия и Хърватска – годишно около 120-150 нулевогодишни и още вероятно 100-120 едногодишни и двугодишни птици минават на широк фронт през България в посока Босфора и обратно през пролетта. Малка част от тях вероятно отиват на юг към Гърция (предимно хърватските птици) и/или заобикалят страната ни през БЮР Македония и Северна Гърция. Големи групи от тези мигриращи птици се струпват на площадките за подхранване от края на септември до началото на ноември, с пик през октомври. Пристигащите през ноември, вероятно птици в по-незадоволително физическо състояние, остават да зимуват в България, в подходящи райони- обилие на храна и наличие на други лешояди.

Фигура 3. Сезонна динамика на броя на белглавите лешояди наблюдавани наведнъж в Кресненския пролом през 2014 (по Peshev & Stoykov 2015). Кривата вероятно е аналогична за всички гнездовища в страната.

Фигура 4. Сезонна динамика на броя на белоглавите лешояди (всички птици идентифицирани в рамките на съответния месец) в Кресненския пролом през 2014 (по Peshev & Stoynov 2015). Кривата вероятно е аналогична за всички гнездовища в страната

Проследяването на пуснатите по проектите в Стара планина и Кресненския пролом лешояди с ГПС/ГСМ предаватели показва, че лешоядите предпочитат да летят в търсене на храна и скитане на далечни разстояния предимно в горещите дни от годината и най-често над по-високите и билни части на планините.

Едни от най-далечните разстояния на облитане на район на проследяван с предавател лешояд с връщане на мястото за нощувка, от което е тръгнал е 180 км. Очаквано, при скитания, птиците се задържат около известните ни площадки за подхранване в Стара планина, Кресненския проломи и Източни Родопи, независимо от кой район са пуснати или в случай, че са дивни птици в кой район са уловени и маркирани.

При миграция обаче въпреки, че предпочитат да летят над планински хребети, лешоядите често прелитат и над равнини и обширни долини, като по някога кацат на такива места (на ел. стълбове или дървета) притиснати от метеорологичните условия или идването на нощта. При миграция, от данни от предавателите са установени прелети и от 260 км за един ден, но това е при съвпадение оптимални метеорологични условия (вкл. попътен вятър). В повечето случаи изминават около 150 км на ден.

III ОБЩ АНТРОПОГЕНЕН НАТИСК, ЗАПЛАХИ И ЛИМИТИРАЩИ ФАКТОРИ

III.1 Причини за стесняването на територията, обитавана от вида в България

- Намаляване на хранителната база поради интензифициране на животновъдството и подобряване на санитарно- хигиенните условия в средата на XX век.
- Системно, дългосрочно и повсеместно използване на отровни примамки за унищожаване на хищници в средата на XX век и въвеждане употребата на стрихнин, който за разлика от цианида, може да отрови вторично и дори третично погълнало го животно. Комбинацията с намаляването на хранителната база усилва влиянието на факторът „отровни примамки“.
- От съвременна гледна точка се оказва, че инсталирането на електропреносната мрежа през средата на XX век също е изиграла роля за намаляването на вида.
- Директен отстрел и улов в капани за хищници

III.2 Заплахи и лимитиращи фактори

III.2.1 Естествени фактори

- *бури, силни ветрове и дъждове, обилен снеговалеж, дълготрайни застудявания с дълбока снежна покривка.*

Могат да доведат до напускане на гнездата,, затрудняват намирането на храна.

Значимост: Потенциално ниска

- *екстремални климатични явления*

Силните студове, както и внезапните и продължителни застудявания по време на мътенето могат да го компрометират, а студовете късно през пролетта могат да поставят на риск оцеляването на малкото през най-критичния период от живота му. Подобно въздействие могат да имат и силните горещини и засушавания.

Значимост: Потенциално средна

- *конкуренция на местата за гнездене*

Оказва се, че скалните орли (*Aquila chrysaetos*), които са заели бившите гнездовища на белоглавия лешояд не го допускат на по-малко от 2 км от техните гнезда и така подходящи скални местообитания остават недостъпни и неизползвани от белоглавите лешояди (Stoynov & Bonchev 2012), (Stoynov & Peshev 2012 и 2013). Това е особено важен фактор в райони с по-малко на брой подходящи за гнездене скални масиви.

Значимост: Критична

- *конкуренция за храна*

Конкуренция от страна на бездомните кучета (*Canis familiaris*), вълка (*Canis lupus*), дивата свиня (*Sus scrofa*) и гарвана (*Crvus corax*), като или храната свършва преди да дойдат лешоядите или конкурентите – гарвани и кучета не ги допускат до храната. През зимните месеци млади скални орли привлечени от храната на площадките за подхранване, често прогонват лешоядите.

Значимост: Средна

- *бавно размножаване*

Белоглавият лешояд е дълго живеещ вид, който почти няма врагове в природата, поради което годишно отглежда по едно малко, което бавно достига полова зрелост (5-7 години). С това забавено възпроизводство, оцеляването на възрастните е особено важно, както и постоянното включване на нови размножаващи се птици в популацията.

Значимост: Критична

- *малобройна популация и разпокъсан ареал*

Белоглавият лешояд е с ниска численост и разпокъсан ареал. Като се има предвид намаляването на вида в Гърция, отдалечеността на колонииите една от друга, както и слабия прираст, естествената възобновяемост на популацията може да се очаква след много дълъг период и то при запазени или подобряващи се условия.

Значимост: Висока

- *недостъпност на храната*

Залесяването на вторичните степни местообитания и рядкото пашуване на добитък над горната граница на гората, както и интензифицирането на животновъдството и свързано с това събиране и промишлено унищожаване (в екарисажи) на трупове на умрелите животни, водят до недостъпност на храната за лешоядите.

Значимост: Висока

- *Намаляване на хранителната база*

Избиването на дивите чифтокопитни в миналото води до тяхната замяна от домашни такива, които в доста продължителен период от време са били отглеждани екстензивно и в големи количества по българските земи.

Брой на селскостопанските животни по видове (в хил.бр.) и по години за периода 1892-2013													
Вид добитък	1892	1900	1905	1920	1939	1948	1957	1982	1987	1999	2007	2013	
Говеда	1426	1596	1696	1877	1495	1783	1528	1807	1678	671	602	575	
Биволи	342	431	477	418	327	303	243	44	26	10	9	10	
Коне, магарета, катъри	434	611	674	579	822	771	718	481	487	370	270	250	
Овце	6868	7015	8131	8923	9027	9265	7596	10726	9563	2774	1526	1369	
Кози	1364	1405	1384	1332	550	719	714	490	441	1048	495	289	
Свине	462	368	465	1090	742	1077	1467	3844	4050	1721	889	586	

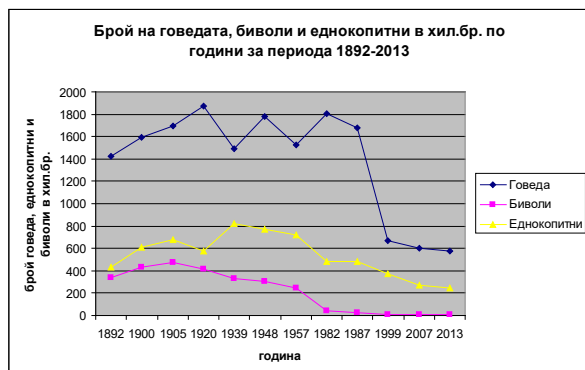
ОБЩО	10796	11426	12827	14219	12963	13918	12266	17392	16245	6594	3791	3079
Птици	3427	4752	6408	7294	н.д.	11380	14117	40562	39735	15686	21796	13214

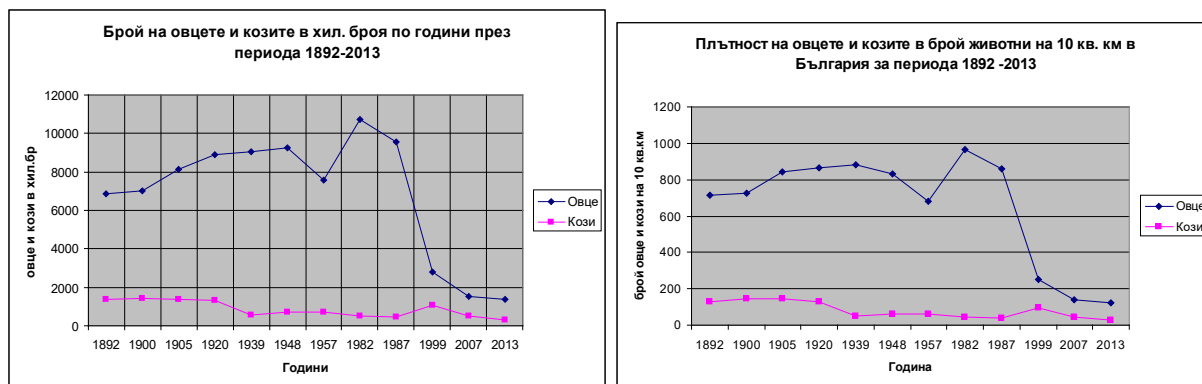
Фигура 5. Абсолютен брой (в хил.бр.) на селскостопанските животни по видове в България към съответните години за периода 1892-2013.

Плътност на селскостопанските животни по видове в брой на 1000 хектара (10 кв.км) по години за периода 1892-2013														
Вид добитък/година	1892	1900	1905	1920	1939	1948	1957	1982	1987	1999	2007	2013	Испания 2011*	
Говеда	148	166	176	182	140	160	140	162	151	61	54	52	117	
Биволи	36	45	50	41	30	30	20	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	н.д.	
Коне, магарета, катъри	45	63	70	56	80	70	60	43	44	33	24	23	н.д.	
Овце	712	728	844	865	880	830	680	966	862	250	137	123	394	
Кози	131	145	144	129	50	60	60	44	40	94	45	26		
Свине	47	38	49	106	70	100	130	346	365	155	80	53		508
ОБЩО	1120	1185	1331	1378	1260	1250	1110	1567	1464	594	342	277	1020	
Птици	356	493	665	707	н.д.	1025	1272	3654	3579	1413	1964	1191	2752	

Фигура 6. Плътност на селскостопанските животни по видове в България в брой на 1000 хектара (10 кв.км) към съответните години за периода 1892-2013

* В последната колона са посочени данни за Испания, защото при такава плътност на селскостопанските животни, общо за страната, броят на лешоядите там е както следва: белоглав лешояд > 25 000 двойки; черен лешояд > 1700; египетски лешояд > 1500; брадат лешояд > 90 двойки.

Броят на отглежданите животни особено се увеличава след XVII век в рамките на Османската империя и поддържа максимално ниво до края на куминстическия период през 1989 г. (виж графиката и табл??). Днес броят на отглежданите селскостопански животни е около 4.5 пъти по малък и се свежда до 277 животни на площ от 10 кв.км. средно за страната. Като пасищното животновъдство драстично намалява и донякъде се компенсира от увеличаване на интензивно отглежданите свине. При интензивното отглеждане броят на животните няма особено значение за лешоядите, доколкото достъпността на отпада не е управляван в полза на лешоядите (виж. предходната точка – *недостъпност на храната*)

Значимост: Висока

- *Липса на добри гнездови ниши и обрастване на съществуващите*

Някои от гнездовите ниши в отдавна изоставените гнездови територии са силно обрасли с храсти и много от тях са неподходящи за гнездене. В някои гнездови територии няма добри гнездови ниши, които да отговарят на специфичните изисквания на вида и това създава предпоставки за гнездови неуспех.

Значимост: Потенциално средна

- **Антропогенни фактори**

III.2.2 Директно преследване

Незаконен отстрел с цел унищожаване, препариране или други причини

В първите десетилетия на 20-ти век, по време на кампанията за унищожаване на хищните птици, обявени за вредни видове, несъмнено са били убивани и белоглави лешояди, въпреки факта, че лешоядите са били защитени от закона още от 1897 г. (Спиридонов, 1987). Посочени са данни за отстреляни белоглави лешояди в миналото и в Западна България (Stoyanov 2010a, Stoyanov 2010b). За последните години липсват данни в България да са отстреляни белоглави лешояди. Със сигурност това се дължи на повишаването на природозащитната култура на населението, в следствие на дългогодишна работа в районите на обитание на вида (Източни Родопи) и в тези на локални ре-интродукции на вида (Кресненски пролом, Стара планина).

Напоследък данни за отстреляни белоглави лешояди се получават предимно от Турция от района на Одрин, където поне две птици пуснати в НП „Сините камъни“ са били намерени простреляни (Зелени Балкани LIFE08 NAT/BG/278).

Все пак в България в райони, в които видът е непознат, случайно попаднали птици могат да станат жертва на незапознати и или недобросъвестни ловци (браконieri). Примери за отстрел на редки и защитени видове грабливи птици има десетки по данни на Спасителния център за диви животни на Зелени Балкани в Стара Загора.

Значимост: Ниска, локално потенциално висока

III.2.3 Отивяне

Сред застрашаващите фактори за вида на територията на България, отивянето е основната причина водеща до намаление на белоглавия лешояд до средата на втората половина на XX век. След това именно спирането на използването на отровни примамки и повишаването на природозащитното съзнание на ловци и горски специалисти за тяхното вредно влияние на биоразнообразието доведе до увеличаване на числеността на белоглавия лешояд.

За последните 20 години В България и съседните Гърция и Македония, има общо 12 случая и общо над 50 отровени белоглави лешояди и основната причина е залагането на отрови за хищници - предмно вълк (Stoynov et al in prep.). Повечето случаи касаещи България са в началото на горепосочения период. Намалването на установените случаи на отровени лешояди, въпреки увеличаването на броя на птиците в природата и районите на обитание, води до предположението, че проблемът в страната е намалял. Но тъй като този фактор е много важен и динамичен и може за кратко време да се появи и да нанесе непоправими щети на популацията на белоглавия лешояд в България, всички потенциални причини за неговото появяване трябва да се наблюдават и да се осъществява мониторинг и превантивна дейност.

III.2.3.1 Незаконна употреба на отрова срещу хищници

До края на 1970-те в цялата страна са използвани стрихнинизирани примамки за хищници.

Понастоящем залагането на отровни примамки е забранено от закона, но понякога в някои райони все още се случва нелегално. Тази практика несъмнено е една от основните причини, довели до изчезването на белоглавия лешояд в голямата част от ареала му и в страната.

Според съвременното проучване, белоглавият лешояд в Европа е оцелял изключително в райони, в които вълкът е изчезнал напълно до края на 70-те години на XX век или въобще не се е срещал— Пиринеите, част от Северна, Централна и Югозападна Испания, Португалия, и островите Крит, Садриния, Црес (Stoynov et al in prep.). В същото проучване се посочва, че днес видът рядко се среща симпатрично с вълка в Европа (с изключение на СЗ Испания, и на Балканите, където обаче за белоглавия лешояд се полагат широк спектър от природозащитни мерки, което до момента предотвратява влиянието на нарастващия конфликт между животновъдите и вълка). Увеличаването на популацията на вълка

представлява потенциална опасност за ескалиране на конфликта човек-вълк в районите заети с белоглави лешояди, което вероятно ще доведе до по-чести отравяния, ако не се вземат превантивни мерки и не се приложи постоянно подхранване на лешоядите.

В друго проучване (Stoynov et.al in prep.) за отравянията на лешоядни птици в България се посочва, че основният проблем за едрите лешояди е залагането на отровни примамки за унищожаване на вълци, което обаче може да се предотврати или минимизира с интензивно подхранване и поддръжка на мрежа от площадки за подхранване на лешояди, докато средносрочни или дългосрочни мерки за разрешаване или намаляване на конфликта дадат съответните резултати.

Отравянето със стрихнин се посочва като една от основните причини за изчезването на белоглавия лешояд от България {Боев, 1981 #12} {Симеонов, 1990 #7}.

Данните за отравяния на лешояди датират от края на XIX в., като посочваните причини са основно кампанията по залагане на стрихнин {Боев, 1981 #12}.

По-късно, в началото на 1980те години е обявена нова “война на хищниците”, като тогава се използват предимно упойващи вещества като луминал, както и отрови от групата на фосфоорганичните съединения.

От края на 80те години използването на отровни примамки е забранено от българското законодателство, забранено е и от международни документи, като Бернската конвенция.

Последното тровене с по-сериозни последици за лешоядите в Източни Родопи е регистрирано през 1995 г., когато са били намерени 5 възрастни, 1 полово незрял и 5 малки в пухово оперение. Вероятно е имало и още пострадали птици, но са останали неоткрити (Demerdzhiev *et al.* 2014). През 1997 г. една двойка египетски лешояди е отровена в същия район (Hristov *et al.*, 2012). През април и май 2003 година има отровени с цинков фосфид първо един и после още един белоглави лешояди в района на язовир Студен кладенец (Sprasov, 2003). Има доказан случай на отровен белоглав лешояд и от 16.02.2007 г., от района на яз. Студен Кладенец (Зелени Балкани). Може да се заключи, че в Източни Родопи постоянно има използване на отровни примамки, както във всички райони, в които има конфликт между животновъди и вълци. В Източни Родопи обаче, проблемът до голяма степен намира решение, чрез поддържането на площадки за подхранване и дейности по връзки с обществеността и образование на целевите групи (ловци, животновъди, горски специалисти, ветеринари и т.н.), които намаляват въздействието дотолкова, че популацията на белоглавия лешояд все пак се увеличава, макар и не с темповете, както в безпроблемни райони, като Централния масив във Франция.

Проблемът с използването на отровни примамки е актуален за целия Балкански полуостров, в зоната на присъствие на вълка. От 1996 в базата на ФДФФ са събрани данни за над 100 случая на отравяне на животни в природата, от които в 33 случая са засегнати лешояди и орли. Както беше споменато по-горе, само в районите в които има редовно и добре поддържани площадки за подхранване на лешояди се наблюдава стабилна и/или увеличаваща се численост на съответния вид. В случая с египетския лешояд – по-бавно

намаляваща численост, поради действието на много повече фактори вкл. критично ниска численост.

Вид/Район	Иберийски полуостров (гнездови двойки)	Балкански полуостров (гнездови двойки)
Белоглав лешояд	25 000 (Andevski 2013)	600 (Andevski 2013)
Черен лешояд	1 845 (BirdLife International 2013)	28 (Andevski 2013)
Брадат лешояд	120 (BirdLife International 2014)	6-7 (Andevski 2013)
Египетски лешояд	1500 (Burfield & Bommel 2004)	80 (Andevski 2013)
Вълк	2200-2500 екз. (Kaczensky et al., 2013)	3950 - 5000 екз. 3950 (Kaczensky et al., 2013)

Фигура 7. Сравнение на броя на лешоядите и вълка на Балканския и Иберийския полуострови. (по Stoynov et.al., in prep.)

Популацията на вълка на Балканския полуостров е не само по-голяма като брой индивиди от тази на Иберийския полуостров, но също и обитава много по- голяма (почти три пъти по-голяма) територия – на Балканите 3314 заети от постоянно присъстващи вълци 10x10 км квадрати, а на Иберийски полуостров- 1203 (при положение че косо̀во не е включено, поради липса на данни) (Stoynov et al. in prep). Това означава, че лешоядите на Балканите са изложени много повече на конфликта човек-вълк и следващото от това залагане на отровни примамки. Вероятно това обяснява разликата от около 40 пъти по-големи популации на лешоядите на Иберийския полуостров от това на Балканите. От тук следва, че увеличаването на едрите хищници и най-вече вълка в Европа докладвано наскоро (Chapron et al., 2014), представлява опасност за оцеляването на лешоядите. Ето защо в най-конфликтните райони (такива като Балканите), промяна на законовия статут на вълка към по-голяма защита (предложена в черновата на Плана за действие за вълка в България, представен в края на 2014), може само да доведе до по-голям конфликт и от там до използване на повече отровни примамки и съответно до отравяне на лешояди.

Документираните случаи са получили широка гласност, благодарение на неправителствените организации, медии и отговорни институции. Въпреки, че няколко пъти се правят прокурорски проверки при случаи на отравяне на защитени видове, няма случай на потърсена отговорност от извършител на такова деяние.

Значимост: Много висока

III.2.3.2 *Химикали, използвани в земеделието и горското стопанство*

Теоретично е възможно лешояди да получат вторично отравяне от консумация на труп на хищен бозайник или директно на гризачи, отровени на селскостопански територии.

Значимост: Неизвестна, вероятно ниска.

III.2.3.3 *Оловно отравяне*

Отравянето с оловни сачми е добре документирано сред птиците, като хищните птици са сред главните засегнати. Оловото бързо се разгражда и поема в организма, вследствие ниското рН в стомасите на хищните птици (Fisher et al., 2006).

Значимост: Непроучена, вероятно до средна.

III.2.4 Токови удари

Токови удари и сблъсъци с електропреносната мрежа.

Опасността от токови удари и сблъсъци с електропреносната мрежа е заплаха за множество редки и застрашени едри хищни птици по света, в т. ч. и за белоглавия лешояд (автори Стойчев, Герджиков и др.).

В България смъртността от сблъскване с проводници е доказана за 4 екз. – 16% от всички случаи на гибел за в периода 1978-1987 г. (Янков и Профиров 1991). Токов удар е установена като причина за смъртта на над 20 белоглави лешояди между 2010-2015 година, предимно след началото на проектите за реинтродукция (Зелени Балкани Life08 NAT/BG/278). От всички доказани случаи на умрели от токови удари лешояди, само един се отнася за индивид, който не е пуснат от някой от посочените по-горе проекти. Това кара някои специалисти да смятат, че внесените от Испания птици са по-предразположени към кацане по стълбове, от оцелелите балкански птици. А други са на мнение, че връзката е по-скоро в неопитността на птиците, пуснати в непозната среда и липса на опитни птици, които да им покажат добрите места за нощувка. Това се засилва от факта, че с напредване на проектите и обособяване на групи от по-опитни птици, смъртността от този фактор намалява. Така или иначе, проблемът с електропреносната мрежа основно 20 kV е много сериозен и за други консервационно значими видове, вкл. царски орел, ловен сокол, египетски лешояди и др. Ето защо обезопасяването ѝ и проектиране и инсталиране в бъдеще на безопасни за птиците електропреносни линии е от огромно значение.

Вероятно в Гърция този проблем също е значим. Макар данните да са оскъдни, видът на нисковолтовата преносна мрежа в страната предполага това. През есента на 2010 нулевогодишен белоглав лешояд е бил убит от токов удар в Национален Парк „Керкини“ (Теодорос Назиридис лично съобщ.).

През 2013 два белоглави лешояди са намерени мъртви в района на яз. Студен кладенец, като се предполага, че причината за смъртта им е сблъсък с жици от електропреносната мрежа (БДЗП).

Възможно е значението на този фактор да е голямо за изчезването на вида от страната в средата на XX век, когато е инсталирана голяма част от електропреносната система на България.

Значимост: Висока

III.2.5 Ветроенергийни съоръжения

Ветроенергийните съоръжения оказват четири основни негативни ефекта върху птиците: сблъскване, изместване поради безпокойство, бариерен ефект и загуба на местообитания. В Навара, Испания оценката за смъртността причинявана на популацията на белоглавия лешояд е от около 400 птици годишно загиващи вследствие сблъскване с ветроенергийни съоръжения (Drewitt, Langston, 2006).

Съобщава се за случай на ясно проявен бариерен ефект на ветропарка в района на Калиакра, върху мигриращ на юг млад белоглав лешояд, убит от вятърна турбина през ноември 2010 (Матеева и Янков 2013).

Понастоящем в гнездовите райони на вида почти няма ветрогенератори, но броят на ветроенергийните паркове се увеличава и има инвестиционни намерения в много райони в и около гнездовите територии на вида в страната. Макар икономическата и политическата конюнктура временно да понижи интересът към възобновяемите енергийни източници и в частност ветрогенераторите, този процес трябва да се наблюдава и да се предлагат общополезни алтернативи.

Вече има открити по-ефективни и безопасни за птиците ветрогенератори - такива с вертикална ос. Известни са поне две разработки на унгарска и на полска компании. Трябва всички бъдещи ветропаркове в страната да бъдат планирани и изпълнени с новия тип генератори. Проблемните вече изградени, да бъдат заменени с новите с вертикална ос.

Значимост: За момента ниска, възможно висока в бъдеще

III.3 Потенциални съвременни заплахи за вида при успешното му възстановяване

- токови удари при кацане на необезопасени стълбове от електропреносната мрежа-
- вторично отравяне при консумация на отровени целево кучета или други хищници, също и дива свиня-
- липса на достатъчно достъпна храна в районите с подходящи скали за гнездене –
- замане на бившите територии на белоглавите лешояди от двойки скални орли, които сега недопускат обратно лешоядите.
- Безпокойство, вкл. екстремни спортове
- Масштабното браконьерство в България, което води до много ниски стойности или дори изчезване на видове бозайници, които са потенциален хранителен източник за белоглавите лешояди.

Всички изброени фактори са управляеми.

IV ПОЛИТИКИ И ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

IV.1 Политики и законодателство

- Белоглавият лешояд е защитен вид включен в Приложение 2 на Закона за биологичното разнообразие.
- Макар да е защитен вид по закона за биологичното разнообразие, за убит от електропреносната мрежа лешояд, не се търси отговорност на собственика на съоръжението. Същото важи за ветрогенераторите.

Необходимо е да се предприемат и осъществят следните законодателни инициативи:

- Да се включат мерки в Националната агроекологична програма, подпомагащи животновъдите, в райони с постоянен конфликт между стопаните и диви хищни бозайници (вълк, мечка). Да се организират срещи със земеделски производители, за популяризиране на мерките и подпомагане на кандидатстването.
- Да се включи задължително застраховане на селскостопанските животни, за риск „природни бедствия“, включващ риска „нападения от хищници“ за пашуващите в Националните паркове, но и в цялата страна, като част от изисковината за получаване на разрешително за паша и получаване на субсидии.
- Да се насърчават и да се съдейства на екипите разработващи планове за управление на защитените територии с гнездовища или пребиваващи белоглави лешояди, да включат спешни и приоритетни мерки за опазване на вида.
- Да се подпомогнат организациите, работещи по белоглавия лешояд и започването на редовен мониторинг и дейности по опазване на вида в Сърбия, Македония и Гърция. Да се разработят съвместни проекти и да се обменя опит с колегите от посочените съседни държави.
- Да се предвидят дейности по опазването на вида в общинските планове за опазване на околната среда на общините, в които има гнездови находища и/или временно пребивават белоглави лешояди (например да се изградят и поддържат общински трупосъбирателни площадки за селскостопански животни, на достъпни за лешоядите места).
- Да се предвидят в общинските планове за развитие дейности, които засягат белоглавия лешояд, да бъдат съобразени с изискванията за опазване на вида.
- Да се осигури подходящо управление на всички известни гнездови находища и райони за търсене на храна на белоглавия лешояд и прилагане на планове за управление за тях.
- Да се включи в наредбата за строителство и експлоатация на електропроводите изискване за осигуряване на безопасност за птиците.
- Да се допълнят съществуващите наказателни разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови. В НК ясно да се третира, като престъпление поставянето на

отровни примамки за месоядни бозайници и да се регламентира, като ловуване с неселективни средства в ЗЛОД, което да се преследва от закона, дори без да е унищожен защитен вид или ловен обект.

IV.2 Досегашни усилия за възстановяване и опазване

IV.2.1 Законодателни мерки

Белоглавият лешояд е поставен под защита през 1897, като защитният му статус е препотвърден през 1962 и по-късно със Закона за биологичното разнообразие (2002), където видът е включен в Приложение №3 към чл.37, като защитен вид и в Приложение №2 към чл.6, ал.1, т.2 и 3 от закона, като вид, изискващ обявяване на зони за защита на местообитания, чрез мрежата Натура 2000.

От 15.09.2006 г. е в сила Тарифата за обезщетение при нанесени щети на растителни и животински видове, включени в Приложение №3 към Закона за биологичното разнообразие. В Приложение №1 към тарифата е включен белоглавият лешояд, като се предвиждат обезщетения при нараняване, осакатяване, убиване или отнемане от природата; унищожаване или вземане на яйца и разрушаване на гнезда.

Предвидена е и наказателна отговорност за вида. Чл.278д от НК (Нов – ДВр бр.33 от 2011г., в сила от 27.05.2011 г.) за противозаконно унищожаване, повреждане, държане, придобиване или отчуждаване на екземпляр от европейски или световно застрашени диви гръбначни животни или екземпляр от вид по Приложение №3 към закона за биологичното разнообразие, означен със знак (*).

IV.2.2 Национални планове и стратегически документи

Националната стратегия за опазване на биологичното разнообразие (1993), разработена от правителството на Република България съвместно с международни и национални организации, има пряко и косвено значение за опазването на белоглавия лешояд и местообитанията му.

Разработеният от МОСВ и приет от Министерски съвет на 5.08.1999 г. Национален план за опазване на биологичното разнообразие набелязва основните конкретни мерки за опазването на най-значимите елементи на биологичното разнообразие в страната, включително и косвено тези за белоглавия лешояд.

Публикуваната от БДЗП през 2007 г. монография «Орнитологично важните места и натура 2000 в България» (Костадинова и Граматиков, 2007) създава основата за включването на

местата от ключово значение за белоглавия лешояд (?? ОВМ, ?? от които са международно значими) в Общоевропейската мрежа от защитени зони Натура 2000.

IV.2.3 Международни планове и стратегически документи

През 2002 международните организации Фондацията за опазване на черния лешояд (BVCF), Фондацията за опазване на брадатия лешояд (FCBV), Франкфуртското зоологическо дружество (FZS) стартираха обща програма заедно с местни НПО за опазване на лешоядите на Балканския полуостров. В последствие през 2004 година беше подписан меморандум за сътрудничество в рамките на Балканския план за опазването на лешоядите, в който страни са български и международни неправителствени организации и МОСВ. Планът дава основни насоки и набелязва дейности за опазването на четирите вида европейски лешояди на Балканския полуостров.

През 2004 година е изработен и издаден Доклад за състоянието и план за действие за опазване на белоглавия лешояд в Европа и Средиземноморието (Slotta-Bachmayr & Camina, 2004), към работната група за опазване на белоглавия лешояд в Европа и Средиземноморието, в която участват български специалисти и организации.

IV.2.4 Защитени територии и ОВМ

Специално за опазване на белоглавия лешояд през 1980 г. в Източните Родопи е обявен резерват «Вълчи дол».

През 90-те години на XX век в рамките на проект по БШПОБ, БДЗП внася предложения и са обявени няколко защитени територии по река Арда, предимно за опазване на гнездови местообитания на белоглавия лешояд - ЗМ «Кован кая», ЗМ «Патронка», ЗМ «Момина скала», ЗМ «Големия сипей», ЗМ «Юмрука». През същия период е изготвено и внесено предложение за обявяване на Природен парк «Източни Родопи», който не бива обявен. В Източни Родопи, всички известни гнездови находища на вида попадат в защитени местности и защитени зони от мрежата Натура 2000 по ЗБР. В останалата част на страната гнездящите двойки във Врачански Балкан попадат на територията на едноименния природен парк и защитена зона. Гнездото на гнездящите през 2010, 2011 и 2014 година двойки белоглави лешояди в Кресненския пролом се намира извън защитени територии, но попада в защитена зона «Кресна» по директивата за птиците. В Източна Стара планина през 2012 двойка гнезди на скала извън защитена територия, но в защитена зона «Камчийска планина», през 2013 гнезди в Природна забележителност «Урушки скали» и през 2014 две двойки гнездят на скала, която не попада в защитена територия, но е в защитена зона «Котленска планина».

Почти всички известни от миналото гнездови находища на белоглавия лешояд, днес попадат в защитени територии и/или защитени зони. За някои от новосформираните

гнездови находища, в следствие увеличаване на популацията и реинтродуцирането на вида се налага да се обявят нови защитени територии с по-строг режим, за да се избегне безпокойство и увреждане на гнездовите местообитания.

IV.2.5 Преки природозащитни мерки

Разработване на проекти и осигуряване на финансиране за преки природозащитни дейности

Първоначалните преки мерки за опазване и подпомагане на белоглавия лешояд са извършвани без предварителен план и специално финансиране. За поставяне на работата на професионална основа и за постигане на по-добра ефективност от действията през 1993 е разработен проект «Природозащитна и образователна програма в Източните Родопи» (Iankov, Mueller, 1993) финансиран от швейцарското правителство посредством БШПОБ. Това остава най-значимият проект включващ мерки за опазване на белоглавия лешояд до 2003 когато стартира дългосрочният План за опазване на лешоядите на Балканския полуостров (BVAP), в следствие на който, след няколкогодишни подготвителни дейности през 2010г. Зелени Балкани, ФДФФ и ДЗХП започват работа по проект “Завръщане на лешоядите в България” LIFE08NAT/BG/278 финансиран от Програма Life+ на ЕС и съфинансиран от FZS и DBU, за връщането на белоглавия лешояд на 4 места в Стара планина. Също като следствие от BVAP през 2010 ФДФФ започва проект за връщането на белоглавия лешояд в Кресненския пролом, който през 2012 година е съфинансиран от Програма Life+ на ЕС, Зоопарк Де Доуе (Франция) и Клуба на приятелите на Виенския Зоопарк (Австрия).

Изкуствено подхранване

След откриването на колонията в Източни Родопи през 1978 година едва през 1984 започват първите изкуствени подхранвания на вида в района. В началото това са спонтанни и епизодични подхранвания, организирани от ентузиасты (студенти, научни работници и др.). Все пак подхранването дава резултат и броят на гнездящите двойки и успешно отгледаните малки се увеличава до 10 през 1987. От 1989 година белоглавите лешояди, обитаващи Източните Родопи, се подхранват по-често с мърша от новосъздадените организации БДЗП и Зелени Балкани на площадки за подхранване на лешояди в района на село Поточница, Крумовградско и гр. Маджарово. През 1994-2002 в рамките на проект на БДЗП финансиран от БШПОБ се осигурява редвно подхранване и броят на гнездящите двойки в Източните Родопи се увеличава от 14 до 31. До около 2010 година БДЗП продължава поддържането на площадките до Поточница и Маджарово, а Зелени Балкани подхранват до село Пелевун, Ивайловградско. Подхранването на лешоядите постепенно става устойчива практика в района, където няколко фирми изнасят храна за лешоядите, с цел привличането им за наблюдения от туристи и фотографирание, но необходимостта от работата на БДЗП и Зелени Балкани и други НПО е все още съществена.

В края на 1990-те години опити за привличане на белоглави лешояди в Източна Стара планина и Врачански Балкан се правят от БДЗП и ДЗХП. Макар и в някои случаи на подхранванията да се появяват единични белоглави лешояди, практиката не е устойчива и демотивирани, екипите се отказват. След 2003 година при стартиране на дейностите по подготовка на районите за реинтродукция и осигурено финансиране от FZS и по-късно също и от DBU, подхранвания започват да се правят и в района на Котел и Кресненския пролом от ФДФФ, ПП „Сините камъни“ от Зелени Балкани, ПП „Врачански Балкан“ и НП „Централен Балкан“ от ДЗХП, но белоглави лешояди почти не се появяват на тези подхранвания. Едва след пускането на птици, като част от проектите за реинтродукция на вида в тези райони започва редовно присъствие на белоглави лешояди, много от които вече са диви птици от колонии в Македония, Хърватска, Сърбия и Източни Родопи, които мигрират, летуват или зимуват в районите на пускане и подхранване. Подхранването и поддържането на мрежа от площадки в страната е от основно значение за опазване на вида в България и създаване и опазване на стабилна популация.

Пускане на птици за възстановяване на изчезнали колонии

През 1999 между БДЗП и Софийския Зоопарк се сключва споразумение за обща програма наречена „Вултура“ за размножаване на белоглави лешояди в зоопарка и пускане на свобода в природата. В рамките на това споразумение две птици отгледани в зоопарка в София са пренесени за аклиматизация в Източни Родопи. В периода на аклиматизация при тежки зимни условия, едната птица умира, а другата е освободена в природата през април 2000 година.

През 2003 ФДФФ внесе 2 белоглави лешояди от зоопаркове от Франция (Zoo de Doue) и Испания (Zoo Jerez) и изгради волиера за аклиматизация на вида в Котленска планина в местността „Урушки скали“. През 2007 ФДФФ извърши първите пускания на белоглави лешояди с цел възстановяване на изчезнала колония в Котленска планина и адаптиране на френския метод за реинтродукция, към българските условия. През 2008 започна вносът на белоглави лешояди от Испания в рамките на BVAP. Птиците биваха настанени в Котленска планина, но и в новопостроените волиери на „Сините камъни“ (от Зелени Балкани) и Врачански Балкан (от ДЗХП). Година по-късно ДЗХП изгради аклиматизационна волиера до село Манолово, Община Павел баня, за да послужи за връщане на вида и в НП „Централен Балкан“. През 2009 и 2010 се осъществиха още два вноса на 18 и 30 птици от Испания в рамките на BVAP, а от 2011 до 2014 още 9 вноса на общо 220 белоглави лешояди в рамките на проект „Завръщане на лешоядите в България“ LIFE08 NAT/BG/278 с водещ бенефициент „Зелени Балкани“.

През 2010 ФДФФ с помощта на испанската фондация ГРЕФА внася 25 белоглави лешояди за проекта в Кресненския пролом. След пускането на четирите места в Стара планина в Кресненския пролом днес има формирани групи, които се превръщат в колонии със загнездването на първите двойки. Очаква се с течение на времето гнездовия успех да се подобрява, защото птиците, които пристъпват към размножаване са все още млади.

IV.2.6 Непреки природозащитни мерки

Обезпечаване на адекватно опазване на белоглавия лешояд, чрез зештитени зони от НАТУРА 2000

В процеса на подготовката на България за присъединяване към ЕС БДЗП беше официално натоварено от МОСВ да идентифицира местата, които следва да бъдат обявени за защитени зони по Директивата за птиците. При това наред с тези за другите видове от значение за ЕС са идентифицирани и предложени всички важни за вида места. За всяка от зоните е разработен и предложен режим, който да осигури максимално благоприятни условия за оцеляването на вида. В процеса на създаване на зештитените зони много от тези режими са променени под натиска на инвестиционни и други икономически фактори. В резултата на това са внесени официални възражения за почти всичките 114 защитени зони, в това число и за тези от значение за белоглавия лешояд. Поради липса на адекватна реакция през периода 2004-2009 г. БДЗП, „Зелени Балкани” и сдружение за дива прорида „Балкани” започнаха поредица от съдебни дела за обезпечаване на адекватно прилагане на националното и европейското законодателство, включително три дела в Европейския съд. От особено значение за белоглавия лешояд са делата срещу решенията, одобряващи изграждането на ветроенергийни паркове на ключови гнездови места за вида (Източни Родопи).

Възстановяване на традиционни селскостопански практики

ФДФФ и Зелени Балкани отглеждат собствени стада от овце, кози, коне и говеда от автохтонни породи и ги стопанисват по традиционен начин в районите на реинтродукция на белоглав лешояд в Котленска планина и ПП „Сините камъни”. Освен пряко въздействие върху тревни местообитания и използване на умрелите животни за храна на лешоядите, тази дейност има и проучвателен и демонстрационен характер. Изследват се възможностите за биологично и природосъобразно отглеждане при съвременните социално-икономически условия. Добрите практики се споделят и препоръчват на стопани от целевите райони.

През 2008 ФДФФ издаде филм и книжка за сезонната миграция на стадата (трансхуманция), като природосъобразна практика (Стойнов 2008), които бяха разпространени сред потенциално заинтересувани животновъди. Някои от най-успешните дългодишантни придвижвания на добитък от зимни на летни пасища и обратно в България бяха инициирани в този период, вероятно под влиянието на тези издания и демонстрационните дейности на ФДФФ.

По това време стартира и подмярка „Пасторализъм”, на мярка 214 „Агроекология” на ПРСР. Като цяло мярката е сполучлива от гледна точка подобряване хранителната база за лешоядите, макар да е критикувана от туристи в планините и природозащитници с общ интерес към природата. Въпреки някои добри резултати за подобряване хранителната база за лешояди, все още има непредприети мерки, които значително биха подобрили пасищното животновъдство в планинските райони.

Компенсационна програма за щети от хищници

Конфликтът човек/хищник е основна причина за употребта на отровни примамки (макар и нелегално в днешно време) в природата, от която страдат най-вече лешоядите. Един от възможните начини за предотвратяване на използването на отровни примамки за хищници се предполага, че е предприемането на превантивни мерки за охрана на стадата и компенсирането на щетите. ФДФФ издаде наръчник за добри практики за предотвратяване на щети от хищници през 2005, който беше разпространен сред животновъдите в районите на реинтродукция на белоглавия лешояд (Стойнов 2004).

Поради законовия си статут, на защитен по ЗБР вид, щетите от мечката (*Ursus arctos*) се компенсират от МОСВ. Процедурата е малко популярна и тромава, но все пак налична. Единствената компенсационна програма за щети нанесени от вълк на собственици на добитък беше инициирана през 2003 от ФДФФ на територията на общините Струмяни, Кресна и Симитли. Програмата предвижда директно възстановяване на овца или коза убита от вълк, при спазване на няколко условия от оцетените стопани – 1. да се обадят на екипа на ФДФФ до 24 часа от случая; 2. да не са оставяли без надзор животните си и това да е станало причина за нападението; 3. да отглеждат или вслучай, че нямат да приемат, като компенсация куче пазач, от подходяща порода. При спазване на тези условия оцетения стопанин може да получи до 2 животни компенсация за един случай и до 3 животни годишно.

При проучване на въздействието на компенсационната програма на ФДФФ в района ѝ на действие (Wilpstra 2015) установи, че програмата не помага за промяна на отношението на животновъдите към хищниците, но е добър инструмент за намаляване на напрежението и предотвратяване на евентуалното използване на отровни примамки. Това в крайна сметка е добре за опазването на лешоядите, но не решава конфликта трайно, а изисква постоянно действие на програмата.

Поради този резултат, и поради необходимостта щетите на стопаните на говеда и коне също да биват покривани, ФДФФ настоява застраховането на животните за щети от хищници да стане задължително на територията на цялата страна. Към настоящият момент това е възможно да бъде заложено, като изискване за получаване на субсидии за животни и/или получаване на разрешително за паша в националните или природни паркове.

На база на получените и обработени данни от Компенсационната програма на ФДФФ, беше публикувана научна статия, демонстрираща някои от основните мерки, които могат да се предприемат за намаляване на щетите от вълци. Сред тях са подобряване на местата за нощуване на животните и преминаване от отглеждане на дребни към едри преживни животни в райони със сложен релеф и с постоянно присъствие и нападения от хищници (Stoynov et al. 2015).

IV.2.7 **Повишаване на осведомеността за вида и необходимостта от опазването му**

Научнопопулярни и научни статии, книги и материали в пресата

През различни години от изминалите десетилетия редица български природозащитници са публикували множество статии в защита на гребливите птици и специално на

белоглавия лешояд. Голяма част от тях са цитирани в настоящия План и авторите и заглавията им могат да бъдат намерени в частта «Литература».

Научнопопулярни филми, радио и телевизионни предавания

Опазването на лешоядите е представено в няколко научнопопулярни филми на български и чужди автори. Специално за проектите в рамките на Балканския план за опазване на лешоядите беше заснета поредица от три филма (2006-2009) „По следите на лешоядите“ с автор Христо Хростов от алпийски клуб „Еделвайс“, които бяха излъчвани многократно по няколко телевизии в страната.

Информационни центрове и информационни материали

Първият информационен център в България, с фокус на опазването на лешоядите е изграден през 90-те години на XX в., в град Маджарово от БДЗП в рамките на проекта финансиран от БШПОБ. В триетажна сграда се намират столова, изложбена зала и стаи за отпих с цел популяризиране на района и лешоядите след посетители с природолюбителски и природо-фотографски интереси. В изложбената зала се провеждат лекции за посетителите и за разпространяват информационни материали за опазване на лешоядите. По –късно Община Крумовград обзавежда изложбена зала в село Студен кладенец, където също лешоядите са фокуса на експозицията. Подобна инициатива се реализира и от Община Стамболово до село Долно Черковище.

По-късно в информационните центрове на ПП «Сините камъни» в Сливен, и ПП «Врачански Балкан» във Враца, също са представени лешоядите и се провеждат специализирани беседи.

През 2012 в село Ракитна в Кресненския пролом беше открита изложбена зала представяща лешоядите и дейностите за тяхното опазване в района.

В Природонаучния музей в Котел има постоянна експозиция представяща лешоядите и дейностите по тяхното възстановяване и опазване в района на Котленска планина.

От началото на 1990-те години периодично са издвани материали за популяризиране на лешоядите – плакати, брошури, дипляни и др.

Целенасочено системно популяризиране на опазването на грабливите птици

След 1988 г. с основаването на първите неправителствени природозащитни организации работата по повишаване на природозащитното възпитание значимо се активизира, като редица дейности са насочени специално към белоглавия лешояд. От 1996 г. Природозащитният център на БДЗП „Източни Родопи“ провежда системна образователна дейност, насочена към повишаване на природозащитната култура в района на Източните Родопи, като една от главните теми е опазването на грабливите птици и в частност лешоядите. Проведени са многобройни срещи с ловци, горски работници и общински служители. Диапрожекции, посветени на лешоядите са изнесени в училища и университети.

В единствения в страната Център за рехабилитация и размножаване на застрашени видове (ЦРРЗВ) на Зелени Балкани в Стара Загора също изпълнява освен лечение и размножаване на лешояди, и активна образователна дейност. В специално изградена

зала се посрещат ученици и студенти и се представя информация за дейностите по опазване на лешоядите. Същите могат да бъдат наблюдавани, чрез камери, как се размножават.

От 2003 г. ДЗХП работи по проекти за привличане и опазване на белоглавия лешояд на територията на ППВБ. В тази връзка дружеството извършва следните основни дейности: редовен мониторинг на лешоядните и другите едри грабливи птици, информационна кампания за опазване на лешоядите и другите хищни птици, изкуствено подхранване. През месец юли 2004 г. ДЗХП изгради оградена площадка за подхранване на лешояди над с. Долно Озирово и от този период от време на нея редовно се изкарват трупове на умрели домашни животни. До преди построяването на площадката бяха извършвани подхранвания на неограничени места в районите над с. Долно Озирово и с. Горно Озирово. Дирекцията на ППВБ извършва редица природозащитни дейности на територията на парка, които основно се свеждат до следното: образователна дейност с различна насоченост сред учениците в района, издателска и информационна дейност чрез различни нагледни материали- брошури, дигитални, плакати; изграждане на познавателни маршрути. През периода 1996-1997 г. са извършени няколко единични подхранвания на лешоядни птици в Базовския дял на планината, при което са наблюдавани да идват да се хранят единични малки лешояди. Подобни дейности се провеждат и в ПП „Сините камъни”, Котленска планина, Кресненския пролом, където се извършва реинтродукция на вида от съответните организации- Зелени Балкани и ФДФФ.

Зоопарк София също провежда кампании по популяризиране опазването на лешоядите. РИОСВ издават информационни материали за опазване на биологичното разнообразие, като често лешоядите са представени в такива материали, особено в районите, където се срещат или са в процес на реинтродуциране.

IV.2.8 Използване на белоглавия лешояд и отношение на хората към вида

Белоглавият лешояд е изчезнал от голяма част от страната вследствие на неосъзната човешка намеса.

Връщането на белоглавия лешояд на повече места в страната е възможно, защото има от къде да се вземат птици – Испания има огромна популация, а и много зоопаркове в Европа произвеждат птици и с гордост ги предоставят за пускане в природата. Това ще се отрази благоприятно на балканската популация на вида, както и консервационните дейности за вида ще повлияят положително и други редки и застрашени видове, като черен лешояд (*Aegypius monachus*), царски орел (*Aquila heliaca*), египетски лешояд (*Neophron percnopterus*), морски орел (*Haliaeetus albicilla*), а също така ще са добра предпоставка за връщането на брадатия лешояд (*Gypaetus barbatus*) в бъдеще. Индивиди от всички изброени, с изключение на последния вече неколккратно са се появявали и задръжали в районите след реинтродукцията на белоглавия лешояд в Стара планина и Кресненския пролом, от където са изчезнали и почти не са били съобщавани от десетилетия.

От избухването на заболяването енцефалопатия по говедата (луда крава, BSE) през 2001 г., проблемът с опазване на европейските лешояди е бил предмет на правна дилема: или стриктно да защитим мършоядните видове, или да унищожаваме в екарисажи и чрез загробване животинските трупове, които са основен източник на храна за мършоядите. През 2009 г. Donazar и др. отбеляза, че е време за нови регулации и че животновъдите трябва да бъдат насърчавани да оставят на място (по пасищата) умрелите животни. Това е най-природосъобразния и евтин способ за унищожаване на труповете им. Същевременно това е и ефективен метод за управление и опазване на видовете хранещи се с мърша (лешояди, орли и др.).

Тези препоръки се превръщат в реалност. Широк консенсус между учени, природозащитници и мениджъри, доведе до създаването и одобряването на нов регламент на ЕС обнародван през март 2011 г.

С прилагането на тази нова мярка, лешоядите ще продължат да предоставят ценна екосистемна услуга. Само в Испания, лешоядите са способни да премахнат 9,9 милиона тона трупове годишно. Това от своя страна спестява разходи за земеделските производители (около EUR 20 на животно). Промисленото унищожаване на трупове носи разходи между 66 и 96 EUR на тон, в допълнение към емисиите на парникови газове, получени от транспорт и изгаряне.

В България унищожаването на труповете на умрели животни се извършва в два специализирани завода (екарисажи) – във Варна и Шумен. Така всички трупове на животни, дори и от най-отдалечения от тях район в страната – района на Петрич, трябва да бъдат транспортирани до Шумен или Варна за обезвреждане. В края на 2014 тези два екарисажа преустановиха дейността си поради финансови проблеми. Така сега остава да приемем, че лешоядите могат да вършат тази работа и до голяма степен да възстановим познатите от миналото „конски гробища“ (специализирани места за изхвърляне на труповете на селскостопански животни – съществували, почти до всяко село, в миналото) във всяка планинска или полупланинска община и да приемем, че тази работа може безплатно и природосъобразно да се върши от лешоядите.

V НЕОБХОДИМИ МЕРКИ ЗА ОПАЗВАНЕ

V.1 Увеличаване района на разпространение на вида в България

Дългогодишните усилия на неправителствените организации и добрата воля на държавните институции, както и извършените до момента in-situ и ex-situ природозащитни дейности доведоха до възстановяване на автохтонната популацията на белоглавия лешояд в Източни Родопи, и до възстановяване на колонии в Стара планина (4 места) и Кресненския пролом. Така популацията на вида нарастна в Източните Родопи с около 10% на година в периода 1990-2014. След инициирани и успешно проведени редица проекти, подобряващи условията и активна кампания по повторното въвеждане (реинтродукция) на вида в България през 2015 година популацията на белоглавия лешояд се увеличи с 25% общо за страната. А площта заемана от вида в България в периода 2010-2015 година се увеличи 100 %.

Въпреки тези успехи, бъдещето на вида все още е несигурно, особено като се имат предвид данните за бързо изчезване на вида в Гърция и Индия през последните две десетилетия, показващи, колко бързо могат да изчезнат по-големи и дори огромни популации.

Негативните процеси на използване на отровни примамки в Гърция все още действат и върху нашите популации на лешояди. Някои райони действат като екологични капани – привличайки птиците с благоприятни физикогеографски и климатични условия и подлагайки ги след това на влиянието на отровните примамки. Колониите на белоглавите лешояди в Източни Родопи се намират в близост до границата с Гърция и нашите птици често прелитат и пребивават в южната ни съседка, което ги излага на риск от отравяне. В същото време новосформираните колонии в Стара планина и Кресненския пролом са все още млади, молбройни и тяхната стабилност не е гарантирана, в случай на завишена смъртност или емиграция. Ето защо популацията на белоглавия лешояд все още има нужда от подпомагане и стимулиране за увеличаване на броя на гнездящите двойки и увеличаване на броя на колониите и заеманите площ.

Дейностите по поддържане на колониите в Източни Родопи трябва да продължат с интензифициране на подхранването в западна посока, за да се даде възможност за заемне на скалните масиви около и западно от Кърджали и дори южно от Асеновград.

В Котленска и Сливенска планина, НП „Централен Балкан“, ПП „Врачански Балкан“ и Кресненския пролом пусканията на лешояди от адаптационни волиери трябва да продължи, до постигане на потенциално самоподдържащи се колонии от минимум 10 двойки всяка. Подхранването на тези места трябва да продължи дългосрочно без рестрикция във времето, поради наличието на конфликта човек/вълк, който води до използване на отровни примамки и представлява постоянна заплаха за лешоядите. Друг важен фактор поради който подхранването е незаменим инструмент за поддържане на колонните на белоглавия лешояд е все по-голямата лесистост на безледсни в миналото райони, което възпрепятства намирането и достъпността на храната от птиците.

Белоглави лешояди за пускане в природата ще бъдат предоставени от и чрез испанската фондация ГРЕФА, европейски зоопаркове и Фондацията за опазване на лешоядите (Vulture Conservation Foundation- VCF).

Подхранване на лешоядни птици трябва да бъдат инициирани в следните райони на страната: трите Национални парка „Рила“, „Пирин“ и „Централен Балкан“; природните паркове „Рилски манастир“, „Врачански Балкан“ (още една площадка), „Шуменско плато“ и „Русенски Лом“ и други подходящи територии, като някои райони на Западни Родопи, Камчийска планина, Провадийско-Роякско плато, Земенски пролом и др.

В същите райони, може да бъде проведено и освобождаване на белоглави лешояди за да се привлекат диви птици и се катализира обмена и бъдещото сформиране на гнездящи двойки в съответаната територия.

Описание на методиката

Международният и натрупаният на местно ниво опит от реинтродукцията на вида в показва, че за да бъде създадена нова колония трябва да има постоянно действаща площадка на разстояние 1-5 км от подходящ за нощувка и/или гнездене скален масив, и да бъдат освободени минимум 10 белоглави лешояди, но най-добре поне 50 в период от 2-3 поредни години. Най-сполучлив се оказва методът, чрез адаптационни волиери, приложен, описан и доказан като работещ от френската природозащитна организация FIR и по-късно от LPO/BirdLife France (Terrasse & Choisy 2007).

• Избор на мястото на освобождаване

За да се осигурят оптимални условия на птиците да се адаптират по най-добрия начин към новата си среда, мястото на пускане и неговите характеристики трябва да се избера внимателно. Следните критерии са важни за избора на място на пускане:

- Избраното място е било обитавано от вида в миналото.
- Мястото е в защитена територия по ЗЗТ или защитена зона по ЗБР.
- Наблизо е изградена и функционира площадка за подхранване – за да улесни визуалния контакт между птиците във волиерата и дивите птици ползващи площадката.
- Черен път дава достъп до мястото за доставяне на храна и превоз на необходими материали за поддръжка на птиците и клетката.
- Районът е рядко посещаван от хора, за да се избегне безпокойство на птиците.
- Пътят за достъп може да бъде затворен и охраняван от представители на охраната на защитената територия или от доброволци в периода на освобождаване на птиците.
- Волиерата е изградена в горната част на южен склон, където е защитена от северния вятър и осигурява широка панорамна гледка скалите, на които се очаква да нощуват или гнездят лешоядите в бъдеще.

Използваната стратегия напълно отговаря на критериите на IUCN за реинтродукция (IUCN, 1998).

В реинтродукцията на вида вече има сериозен опит, натрупан в западноевропейските страни, като от 1982 г. съществува проект за реинтродукция на вида в Парка „Севен“, Централен Масив, Франция (Terrasse, 2005), а в по-скоро време са стартирали успешни проекти за реинтродукция на вида в Предалпите във Франция – Вердон, Веркор, Барони, и Юлианските Алпи, Сардиния, Сицилия и Парка „Абруцо“ в Италия. (Terrasse 2005, Genero 2005).

В Европа, освен във Франция и Италия, локална реинтродукция на белоглав лешояд се провежда само в България, където по приложената допълнително методика, след 2010 година видът е възстановен в ПП Врачански Балкан, НП „Централен Балкан, ПП „Сините камъни“, Котленска планина и Кресненския пролом.

От 2012 белоглави лешояди уловени от остров Крит в Гърция, се пускат на остров Кипър с цел възстановяване на популацията на вида, която намалява в последните години и е достигнала критично ниска численост от под 10 екземпляра.

Във всички тези проекти се ползва една и съща методика – адаптационни волиери – разработена и описана от френски природозащитници в периода 1980 - 2007 (Terrasse & Choisy 2007).

V.2 Законови и институционални мерки за защита на вида, политики, разработване на стратегически документи, разширяване на националната екологична мрежа за опазването му

V.2.1 Допълване и подобряване на съществуващите наказателно-процесуални разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови.

Цел: Криминализиране чрез НК поставянето на отровни примамки за едри хищници и даване на точно определение за тези случаи за свеждане на незаконното залагане на отровни примамки за хищници до минимум.

Важност: Много висока.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Внесени изменения в НК, даващи възможност за ефективни съдебни действия срещу нарушителите. Има наложена наказателна мярка срещу лице заложило отровна примамка за хищници или скитащи кучета/котки и оцетило пряко или косвено защитени видове.

V.2.2 Въвеждане на задължителни застраховки за селскостопански животни, включващи риска „щети от хищници“ на територията на цялата страна, като изискване за получаване на субсидии и/или разрешителни за паша в Националните паркове.

Цел: Намаляване на конфликта човек-хищник, който води до залагане на отровни примамки.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Всяко убито от хищници животно е докладвано на застрахователната компания и администрацията на Национален парк или НПО в районите на реинтродукция на брадатия лешояд. Стопаните получават обезщетение от застрахователя, а останките от труповете на животните се изнасят за храна на лешоядите.

V.2.3 Приемане на определен допустим запас на вълка в България (без това да води до влошаване на състоянието на популацията на вълка) и приемане на мерки за поддържане на популацията в стабилно състояние, на базата на което да се разработят мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.

Цел: Намаляване на конфликта човек-хищник, който води до залагане на отровни примамки.

Важност: Много висока.

Приоритетност: Спешно.

Индикатор за успех: В Плана за действие за вълка в България са взети предвид евентуалните проблеми за лешоядите от опазването на вида, и са предписани конкретни мерки за намаляване на негативното въздействие. Планиран е брой на популацията на вълка в България и мерки за поддържането на същата в стабилно състояние, на базата на което са разработани мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.

V.2.4 Включване като спешни и приоритетни мерките за опазване на белоглавия лешояд в плановете за управление на защитените територии и местата от НАТУРА 2000, в които се среща вида или е планирано неговото реинтродуциране в този План.

Цел: Предприемане на адекватни мерки за опазване и защита на вида, дори на местата на които не се среща, но е планирано неговото реинтродуциране.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: 90 % от плановите за управление на ЗТ и всички Натура 2000 места, в които се среща вида или се планира реинтродукцията му, включват приоритетни мерки за възстановяване и опазване на вида.

V.2.5 **Обявяване на защитени територии**

Цел: Да се обявят за защитени територии, съществуващите подходящи места за белоглави лешояди (подходящи скални масиви, бивши гнездовища), като в тях бъде ограничена всяка несъвместима с изискванията на вида човешка дейност.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Запазване на максимална част от останалите подходящи за гнездене участъци от местообитанието на белоглавия лешояд.

V.2.6 **Интегриране опазването на белоглавия лешояд в национални, регионални и общински стратегии за развитие в общини и региони важни за опазването на вида.**

Цел: Включване изискванията за опазване на белоглавия лешояд при планирането на стопанските практики в ключовите за вида райони на страната.

Важност: Много висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Стратегиите и плановите за развитие в районите на срещане и/или планирана реинтродукция на белоглавия лешояд отчитат изискванията за опазването на вида.

V.2.7 **Адаптиране на дейностите, предвидени в общинските и регионални планове за развитие с изискванията на белоглавия лешояд в районите на срещане на вида и съобразяване с бъдещата му реинтродукция, където е планирана.**

Цел: Предотвратяване последствията от някои дейности, които могат да застрашат или лимитират успеха на опазване или реинтродукцията на белоглавия лешояд.

Важност: Средна.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Няма случай на увредени местообитания или места, в раоните на срещане или планирана реинтродукция на вида.

V.2.8 Разработване на протокол от РИОСВ за действия в случай на спешни ситуации - отравяния, горски пожари и т.н., адресирани до регионални ветеринарни служби, РДГ и общински администрации и кметства.

Цел: Предотвратяване последствията от някои непредвидени застрашаващи фактори или опасни екстремни ситуации.

Важност: Средна.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Бърза и ефективна реакция при спешни ситуации. Няма случай на увреден консервационно значим вид, при който да не са взети необходими мерки за предотвратяване на по-големи щети.

V.2.9 Разработване на стратегия за действие при избухване на заразни заболявания по домашните и дивите животни.

Цел: Избягване прекратяването на изкуственото подхранване в случай на усложнена эпизоотична обстановка.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Изработена стратегия, която е утвърдена и позната от всички заинтересувани лица и отговорни институции в районите, където се среща или се планира реинтродукция на белогав лешояд.

V.3 Възстановителни, поддържащи и други природозащитни мерки за вида

V.3.1 Осигуряване на белоглави лешояди за освобождаване в природата от подходящи донорни популации. Включително създаване на популация на затворено в България.

Цел: Осигуряване на минимален брой от 20 птици на година за освобождаване чрез договаряне с ЕЕР, VCF и GREFA или други източници на белоглави лешояди. Подпомагане на ЕЕР, чрез сформирание на размножаващи се двойки белоглави лешояди в плен - Софийски зоопарк (три двойка) и Спасителен център за диви животни към Зелени Балкани - Стара Загора (още една в допълнение на наличната в момента), ФДФФ, център за лешояди в с. Ракитна (още три двойки в допълнение на наличните две в момента).

Важност: Висока

Приоритетност: висока

Индикатори за успех: Осигуряване и внос или договаряне за бъдещ период с VCF за внос на минимум 20 птици на година за период от 10 години за попълване на българската популация и стабилизиране на реинтродуцираните колонии.

Минимум 10 двойки се размножават на затворено в ЦРРРВ- Стара Загора на Зелени Балкани, Зоопарк София и Центъра на ФДФФ в с. Ракитна.

V.3.2 Продължаване и разширяване на програмата за реинтродукция в стари гнездови находища в България.

Цел: Освобождаване на общо минимум 200 птици за периода 2015-2024 година в рамките на програма за реинтродукция на вида. Увеличаване на популацията до минимум 200 двойки в природата в минимум 15 колонии в България до 2024.

Важност: Средна

Спешност: Средна

Индикатори за успех: През 2024 в България гнездят минимум 200 двойки белоглави лешояди в минимум 15 колонии, разпределени в минимум 5 отдалечени на повече от 70 км едно от друго места.

V.4 Възстановителни или поддържащи мерки за местообитанията на белоглавия лешояд

V.4.1 Поддържане на сега съществуващата мрежа от 9 площадки за подхранване на лешояди в България:

1 бр ДЗХП (Врачански Балкан при с. Долно Озирово);

2 бр на БДЗП (Източни Родопи при гр. Маджарово и с. Студен кладенец);

3 бр на Зелени Балкани (Източни Родопи при с.Пелевун, Сините камъни при гр.Сливен, Централен Балкан при с.Манолово);

1 бр на СЛРБ (Източни Родопи при с. Нановица, ЛС „Студен кладенец“);

2 бр на ФДФФ (Кресненски пролом при с. Ракитна, и Източна Стара планина при гр. Котел);

Цел: Осигуряване на достъпна и безопасна храна за лешоядите на територията на възлови места в страната, като подкрепя за опазването и възстановяване на техните популации.

Важност: Критична.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Всяка площадка функционира целогодишно с най-малко 1 подхранване от 200 кг седмично.

V.4.2 Разширяване на мрежата от площадки за подхранване на лешоядни птици в страната.

Цел: Осигуряване на достъпна и безопасна храна за лешоядите на територията на цялата страна (на по-малко от 100 км една от друга), като подкрепя за опазването и възстановяване на техните популации.

Важност: Висока.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Изградени и функциониращи са още 10 площадки – минимум по една в Западни Родопи, НП „Рила“, НП „Пирин“, Земенски пролом, Камчийска планина, Провадийско-Роякско плато, Западна Стара планина, НП „Централен Балкан“, ПП „Русенски Лом“, ПП „Шуменско плато“.

Целогодишно се извършват подхранвания - най-малко по 1 подхранване от 200 кг седмично.

V.4.3 Поставяне на изкуствени гнезда в скални цепнатини, и подобряване на ниши и малки пещери на отвесни скални масиви.

Цел: Подобряване на условията за безопасно и успешно гнездене на вида.

Важност: Локално висока.

Приоритетност: Спешно

Индикатор за успех: Петдесет инсталирани гнезда и подобрени гнездови ниши за белоглави лешояди. Поне 10 от тях са заети.

V.4.4 Подпомагане и стимулиране на животновъдите, прилагащи традиционни екстензивни животновъдни практики, сезонна миграция, лятна паша в алпийски пасища и др.

Цел: Увеличаване на екстензивното животновъдство и насърчаване практиките за трансхуманция за осигуряване естествена хранителна база на лешоядите в целевите райони.

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Увеличен и/или групиран в потенциални гнездови територии брой глави добитък (мин. 20000 овце или еквивалент на 3000 км²) в целевите райони.

V.4.5 Възстановяване на едър копитен дивеч (козиарог в Рила); дива коза във Врачански Балкан и Сините камъни; лопатар в Котленска и Камчийска планини и Кресненския пролом и др.) и повишаване на контрола над браконьерските практики (отстрел, примки и т.н.).

Цел: Увеличаване на разпространението и плътността на едрия копитен дивеч и предотвратяване на браконьерския отстрел за осигуряване естествена хранителна база на лешоядите в целевите райони.

Важност: Средна, потенциално висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Увеличен и/или групиран в гнездови и потенциални гнездови територии брой едър дивеч (мин. 1000 едри диви кози или еквивалент на 3000 км²) в целевите райони.

V.5 Мерки за ограничаване въздействието на заплахите и премахване на лимитиращи фактори в страната и специфични такива за избраните райони.

V.5.1 Предотвратяване и превенция на безпокойство в гнездовите и потенциалните гнездови райони на вида.

Цел: Ограничаване антропогенното въздействие и безпокойство, посредством включване на специални режими и забрани към ПУ на съответните ЗЗ и ЗТ и обявяване за ЗТ на нови гнездовища.

Важност: Висока

Приоритетност: Средна

Индикатор за успех: Изготвени и внесени в МОСВ предложения за режими и забрани към ПУ на съответните ЗЗ и ЗТ, които гарантират в максимална степен опазването и ограничаване безпокойството на белоглавия лешояд.

V.5.2 Провеждане на кампании срещу незаконното използване на отрови

Цел: Свеждане на възможността за директно или вторично отравяне на белоглави лешояди от незаконно залагане на отрови за едри хищници до минимум.

Важност: Много висока

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Проблемът с използването на отрови и действието им върху белоглавия лешояд и други консервационно значими видове е разпознат от държавните институции (БАБХ, ИАГ, МОСВ) и целевите групи (животновъди, ловци).

V.5.3 Изолиране на опасни електропреносни стълбове и предотвратяване инсталирането на нови опасни трасета в районите на реинтродукция на белоглавия лешояд.

Цел: Предотвратяване смъртността, предизвикана от токови удари в целевите територии, с особено внимание на 20 kV електропреносна мрежа в радиус 10 км от гнездовите райони, и планираните места за реинтродукция на вида.

Важност: Средна, потенциално висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Обезопасени най-рисковите участъци от електропроводи и недопуснато изграждане на нови, опасни съоръжения в районите за реинтродукция на белоглавия лешояд.

V.5.4 Предотвратяване изграждането на ветроенергийни паркове на територията на или в близост до районите на гнездене и планирана реинтродукция на белоглавия лешояд посочени в този План.

Цел: Предотвратяване смъртността на реещи се птици (вкл. лешояди), предизвикана от сблъсък с ветрогенератори в целевите територии. Създаването и перспективата за внедряване в производство на електроенергия на ветрогенератори с вертикална ос – безопасни за реещите птици, предполага решаване на този проблем в бъдеще. До тогава, инсталирането на ветрогенератори с хоризонтална ос и витла (тип перка), ще трябва да бъде предотвратявано в избраните райони според този План за реинтродукция на вида.

Важност: Средна, потенциално висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Не е допуснато изграждането на ветрогенератори с хоризонтална ос (тип перка) на територията или в близост от 10 км от потенциалните гнездови места за белоглав лешояд, посочени в този План.

V.6 Мониторинг на вида и местообитанията му

V.6.1 Изготвяне и прилагане на схема за маркиране на индивидите – стандартни орнитологични пръстени, ПВЦ цветни пръстени, крилометки, GPS/GSM предаватели.

Цел: Възможност за индивидуално идентифициране на индивидите и проследяване ефективността на мерките за опазване и реинтродукция. Получаване на информация за заплахи и/или предпочетани места за пребиваване, хранене и т.н.

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Маркиране на 100 % от освободените лешояди, маркиране на мин. 20 % от излюпените на свобода

V.6.2 Извършване на редовен мониторинг на популацията, включително гнездови успех.

Цел: Контрол на ефективността на прилаганите консервационни дейности и информиране на бъдещи такива.

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Ежегодно се изпълнява мониторингова програма от поне 24 посещения на година във всяка една заета гнездова територия. Представят се годишни доклади в МОСВ и МЗХ.

V.6.3 **Ежемесечен мониторинг на използването и ефективността на площадките за изкуствено подхранване**

Цел: Установяване посещаемостта на площадките за изкуствено подхранване, честотата на посещение в различните сезони и типа предпочитана храна, за планиране на по-нататъшни природозащитни мерки. Идентифициране на птиците, които посещават площадките и честотата на индивидуални посещения.

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Годишен доклад за ефективността на площадките с брой и разпределение на птиците по месеци, количество предоставена храна, оценка на тяхната ефективност и препоръки за последващи мерки. Броят на белоглавите лешояди ползващи площадките остава стабилен или се увеличава на годишна база.

V.6.4 **Мониторинг на видовете с които съжителства белоглавият лешояд – египетски лешояд, скален орел, гарван в гнездовите територии и такова избарни за реинтродукция на вида според този План.**

Цел: По-добро планиране на бъдещите дейности за опазване, управление и локална реинтродукция на белоглав лешояд, чрез събиране и анализиране на информация за състоянието на индикаторни видове за качеството на местообитанията и за заплахите.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: На база на получената информация от доклади на НПО и държавни институции за състоянието на белогалвия лешояд, египетския лешояд, скалния орел и гарвана в районите в които се изпълняват дейности по реинтродукция на белоглавия лешояд са предприети действия за предотвратяване на заплахи и опазване на важни места за вида.

V.6.5 **Разработване на специализиран модул за събиране на данни за маркираните индивиди.**

Цел: Необходимост от събрана и анализирана информация, достъпна при планиране на конзервационни и/или инвестиционни дейности

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Разработване на специализиран модул за събиране на информация за наблюдения на маркираните индивиди, по модел на изпозваната в Алпите за брадатия лешояд и съвместима с НСБР към ИАОС

VI. Мерки за обществено осведомяване

VI.1. Подготовка и разпространение на серия от специализирани информационни материали

Цел: Популяризиране опазването на вида и създаване на положително отношение към него и обществена ангажираност към опазването му в неговите гнездови райони.

Важност: Висока.

Приоритетност: Постоянна.

Индикатор за успех: Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали. Ежегодно в местни медии публикувани поне 10 статии за нуждата от опазване на вида. Заснет един филм за нуждата от опазване на вида.

VI.2. Разработване на специални информационни табла и материали за съществуващите информационни центрове и паркови администрации

Цел: Популяризиране опазването на вида и създаване на положително отношение към него сред туристи и посетители на целевите райони, където се работи за опазването на вида.

Важност: Средна.

Приоритетност: Ниска.

Индикатор за успех: Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали.

VI.3. Провеждане на семинари с уредниците на ловно-рибарските дружества в гнездовите райони, за разясняване нуждата от опазване на вида и прилагането на добри ловностопански практики целящи опазването на лешоядите.

Цел: Запознаване на ЛРД с целите на настоящия план и разширяване на мрежата от местни доброволни сътрудници.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Проведени десет семинара в ключови райони за опазването на вида за десет годишния период на Плана.

VI.4. Организиране на семинари със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините

Цел: Адаптиране на планираните и осъществявани селскостопански практики към изискванията за опазване на белоглавия лешояд на местата, където се среща видът, запознаване на специалистите с изискванията по опазване на белоглавия лешояд и видовете селскостопански практики, които биха го благоприятствали.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Проведени два семинара със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините, където се среща вида.

Специалистите са запознати с изискванията за опазване на белоглавия лешояд.

VI.5. Организиране на презентации и срещи с местни хора живеещи в населените места в близост до гнездовища или планирана локална реинтродукция на белоглавия лешояд

Цел: Ограничаване случаите на гнездови неуспех и изоставяне на гнездови места, вследствие на ниска природозащитна култура и незнание за присъствието на лешояди.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Ежегодно провеждани срещи с клубовете по екстремни спортове в страната, които практикуват дейността си в райони с обитавани гнезда на белоглави лешояди или планирана реинтродукция.

VI.6. Реализиране на дългосрочна програма по превенция на използването на отрови.

Цел: Координиране дейностите на българските НПО и държавните институции в работата срещу незаконното използване на отрови.

Важност: Висока.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Осъществени кампании във всички населени места от гнездовите райони на вида, където съществува практика за незаконно ползване на отрови

VI.7. Провеждане на семинар с представители на районните прокуратури в страната за съгласуване на мерки срещу използването на отровни примамки и унищожаването на защитени видове.

Цел: Намиране на решение за прилагане на законодателството в областта на използването на отровни примамки и отравяне на защитени видове в страната.

Важност: Висока.

Приоритетност: Спешна.

Индикатор за успех: Има поне две повдигнати обвинения на извършители на отравяне на защитени видове в България.

VI.8. Популяризиране, сред заинтересуваните институции и целеви групи на новата генерация ветрогенератори с вертикална ос- безопасни за реещите птици.

Цел: Предотвратяване на изграждането на стария тип (перки) ветрогенератори в райони, в близост до гнездовища и/или планирана реинтродукция на белоглав лешояд в България и съседните страни.

Важност: Висока.

Приоритетност: Висока.

Индикатор за успех: Всички заинтересувани страни – държавни институции, консултантски компании, НПО, инвеститори, и др. знаят и имат предвид ветрогенераторите с вертикална ос при планиране изграждането и обсъждането на проектите за изграждане на ветроенергийни паркове.

VI.9. Насърчаване на международното сътрудничество и обмяна на опит

Цел: Постигане на по-висока ефективност на дейностите по опазване на белоглавия лешояд, чрез повишаване обмяната на опит между страните, работещи по опазване на вида.

Важност: Висока.

Приоритетност: Средна.

Индикатор за успех: Провеждане на семинари с организации от различни страни, работещи по опазване на белоглавия лешояд. Участие на български представители на международни срещи за опазване на вида.

VII. Описание и обосновка на приоритетните райони за разширяване ареала на белоглавия лешояд в България;

- реинтродуциране на вида в стари гнездови находища с цел да се постигне мрежа от гнездовища и места за подхранване оптимално покриваща страната:

А. Западна Стара планина – да се продължи с подхранването и пускането на птици до Долно Озирово от ДЗХП до достигане на колония от минимум 10 гнездящи двойки. Да се изградят площадки за подхранване на още две места в Западна Стара планина – в един или повече от следните райони: около х. Пършевица, с. Черепиш, с. Оплетня.

Б. Земенски пролом – да се изгради площадка за подхранване и адаптационна волиера и да се започне пускане на птици в района.

В. Кресненски пролом – да се продължи с пускането на птици и подхранване от ФДФФ до постигане на колония от минимум 10 гнездящи двойки.

Г. Централен Балкан – да се продължи пускането и подхранването в района на с. Тъжа до постигане на колония от 10 гнездящи двойки.

Д. Източна Стара планина – да продължи пускането на птици и подхранването до Котел от ФДФФ и на Сините камъни от Зелени Балкани до постигане на колония от общо минимум 10 гнездящи двойки.

- Подхранване

Да се създаде мрежа от площадки за подхранване обхващаща цялата страна, като от едното място до другото да е възможно прелитането на лешояд за по-малко от един ден (<150 км през лятото и <70 км през зимата), както следва:

Да се работи в сътрудничество с НПО от Гърция и Македония за да се осигури подхранване в районите на Дадя, Ксанти, Драма и Серес в Гърция и в Тиквеш, Мариово, Демир Капия и Овче поле в Македония.

В Националните паркове „Рила“, „Пирин“ и „Централен Балкан“ да се изградят и поддържат площадки над горната граница на гората за подхранване на лешояди от началото на месец май до края на месец октомври.

Да се изградят площадки за подхранване на рида Добростан, ПП „Русенски Лом“, ПП „Шуменско плато“, Камчийска планина, Провадийски-роякско плато, Земенския пролом и Искърския пролом.

Да се поддържат площадките за подхранване в Източни Родопи – до гр. Маджарово и до с. Студен кладенец от БДЗП, в района на с. Пелевун от „Зелени Балкани“ и в Ловно стопанство „Студен кладенец“ от СЛРБ.

Да се работи в сътрудничество с НПО от Гърция и Македония за да се осигури подхранване в районите на Дадя, Ксанти, Драма и Серес в Гърция и в районите „Тиквеш“,

„Мариово”, Демир Капия и „Овче поле” в Македония, като буфрна зона подпомагаща оцеляването и осигуряваща обмена на птици от българската популация на белоглавия лешояд.

Западна Стара планина – да се продължи с подхранването и пускането на птици до Долно Озирово от ДЗХП до достигане на колония от минимум 10 гнездящи двойки. Да се изградят площадки за подхранване и да се започне подхранване и пускане на птици на още две места в Западна Стара планина – Черепиш и Оплетня (Искърския пролом).

Земенски пролом – да се изгради площадка за подхранване и адаптационна волиера и да се започне пускане на птици в района.

Кресненски пролом – да се продължи с пускането на птици и подхранване от ФДФФ до постигане на колония от минимум 10 гнездящи двойки.

Централен Балкан – да се продължи пускането и подхранването в района на Тъжа от „Зелени Балкани”/ДЗХП до постигане на колония от 10 гнездящи двойки.

Източна Стара планина – да продължи пускането на птици и подхранването до Котел от ФДФФ и в ПП „Сините камъни” от „Зелени Балкани” до постигане на колония от 10 гнездящи двойки.

До 2024 да се постигне популация от 200 гнездящи двойки в минимум 15 колонии в 7 района (Източни Родопи, Източна Стара планина и Предбалакан, Кресненски пролом, Земенски пролом, Врачански Балкан, Централен Балкан, Западни Родопи).

VIII. НАБЛЮДЕНИЕ И КОНТРОЛ НАД ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ПЛАНА

а. Мониторинг

Целта на мониторинга върху изпълнението на Плана за действие е да се оцени степента на неговото прилагане и ефективността му за стабилизирането и укрепването на вида и постигането на благоприятен природозащитен статус. Мониторингът да се извършва ежегодно, а напредъкът по изпълнението на Плана за действие да се обсъжда на работни срещи на всеки две години с участието на заинтересовани страни (работна група по изпълнението на плана).

	Дейност	Област за наблюдение	Основен проблем	Индикатор за успех
8.1. ЗАКОНОВИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МЕРКИ ЗА ЗАЩИТА НА ВИДА, ПОЛИТИКИ, РАЗРАБОТВАНЕ НА СТРАТЕГИЧЕСКИ ДОКУМЕНТИ				
8.1.1.	Допълване и подобряване на съществуващите наказателно-процесуални разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови.	Наказателен кодекс на Република България, ЗБР, ЗЛОД.	Неприложима нормативна база и законови санкции за лица заложили отровни примамки за хищници.	Внесени изменения в НК, ЗБР, ЗЛОД, даващи възможност за ефективни съдебни действия срещу нарушителите. Има наложена наказателна мярка срещу лице заложило отровна примамка за хищници и/или скитащи кучета/котки и оцетило пряко или косвено защитени видове.
8.1.2.	Въвеждане на задължителни застраховки за селскостопански животни, включващи риска „щети от хищници“ на територията на цялата страна, като изискване за получаване на субсидии и/или разрешителни за паша в Националните паркове.	Наредба на МЗХ, ПРСР, Наредба на МОСВ, Планове за управление на Националните паркове	Незаконно използване на отровни примамки, поради конфликт между животновъди и хищници.	Всяко убито от хищници животно е докладвано на застрахователната компания и администрацията на Национален парк или НПО в районите на реинтродукция на черния лешояд. Стопаните получават обезщетение, а останките от труповете на животните се изнасят за храна на лешоядите.

8.1.3.	Приемане на определен допустим запас на вълка в България (без това да води до влошаване на състоянието на популацията на вълка) и приемане на мерки за поддържане на популацията в стабилно състояние, на базата на което да се разработят мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.	План за действие за вълка в България	Инициатива за по-голяма защита на вълка, без да са предвидени последиците за лешоядите	В Плана за действие за вълка в България са взети предвид евентуалните проблеми за лешоядите от опазването на вида, и са предписани конкретни мерки за намаляване на негативното въздействие. Планиран е брой на популацията на вълка в България и мерки за поддържането на същата в стабилно състояние, на базата на което са разработани мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства.
8.1.4.	Включване като спешни и приоритетни мерките за опазване на белоглавия лешояд в планове за управление на защитените територии и местата от НАТУРА 2000, в които се среща вида или е предвидено неговото реинтродуциране спрямо настоящия План.	Планове за управление на ЗТ и ЗЗ	Липса на специфични мерки за опазване или възстановяване на белоглавия лешояд	90 % от планове за управление на ЗТ и всички Натура 2000 места, в които се срещат вида, включват приоритетни мерки за опазване и възстановяване на вида
8.1.5.	Да се обявят за защитени територии съществуващите подходящи за белоглавия лешояд места (подходящи скални масиви, бивши гнездовища), като в тях бъде ограничена всяка несъвместима с изискванията на вида човешка дейност.	Регистър на защитените територии	Липса на законова защита на някои от потенциалните гнездови местообитания за белоглавия лешояд.	Запазване на максимална част от останалите подходящи за гнездене участъци от местообитанието на белоглавия лешояд.
8.1.6.	Интегриране опазването на белоглавия лешояд в национални, регионални общински стратегии за развитие в общини и региони важни за опазването на вида	Регионални, общински стратегии за развитие	Липса на специфични мерки за опазване на черния лешояд	Стратегиите и планове за развитие в районите на срещане и/или планирана реинтродукция на белоглавия лешояд отчитат изискванията за опазването на вида
8.1.7.	Адаптиране на дейностите, предвидени в общинските и регионални планове за развитие с изискванията на белоглавия лешояд и съобразяване с бъдещата му реинтродукция.	Общински и регионални планове и стратегии за развитие.	Директно или косвено увреждане на места или местообитания поради липса на информация за планираната реинтродукция и опазване на лешоядите.	Няма случай на увредени местообитания или места, планирани за реинтродукция в този План.

8.1.8.	Разработване на протокол от РИОСВ за действия в случай на спешни ситуации - отравяния, горски пожари и т.н., адресирани до регионални ветеринарни служби, РДГ и общински администрации и кметства;	Регионални, общински и национални стратегии за действие	Липса на план за действие при заплаха от отравяне на защитени и консервационно значими видове.	Бърза и ефективна реакция при спешни ситуации. Няма случай на увреден консервационно значим вид, при който да не са взети необходимите мерки за предотвратяване на големи щети.
8.1.9.	Разработване на стратегия за действие при избухване на заразни заболявания по домашните и дивите животни	Регионални, общински и национални стратегии за действие	Предотвратяване на потенциална забрана за изкуствено подхранване	Изработена стратегия, която е утвърдена и позната от всички заинтересувани лица и отговорни институции в районите, където се срещат или се планира реинтродукция на белоглавия лешояд.
8.2. възстановителни, поддържащи и други природозащитни мерки за вида				
8.2.1.	Осигуряване на белоглави лешояди за освобождаване в природата от подходящи донорни популации. Включително създаване на популация на затворено в България.	Протоколи и документи за внос и отглеждане на затворено на белоглави лешояди за реинтродукция в България	Липса на птици за естествено възстановяване или реинтродукция на изчезналата популация	Осигуряване и внос на минимум 100 птици за периода от 2015-2024 години за осъществяване на програма за реинтродукция на вида. Създаване на популация от минимум 10 двойки на затворено в България.
8.2.2.	Продължаване и разширяване на програмата за реинтродукция в България.	Доклади за реинтродукцията на вида	Липса на, или ограничени възможности за естествено разширяване на заетата територия и от вида в България	Освобождаване на общо минимум 200 птици за периода 2015-2024 година в рамките на програма за реинтродукция на вида. Увеличаване на популацията до минимум 200 двойки в природата в минимум 15 колонии в България до 2024.
8.3. възстановителни или поддържащи мерки за местообитанията на белоглавия лешояд				

8.3.1.	Поддържане на сега съществуващата мрежа от 9 площадки за подхранване на лешояди в България: 1 бр ДЗХП (Врачански Балкан при с. Долно Озирово); 2 бр на БДЗП (Източни Родопи при гр. Маджарово и с. Студен кладенец); 3 бр на Зелени Балкани (Източни Родопи при с.Пелевун, Сините камъни при гр.Сливен, Централен Балкан при с.Манолово); 1 бр на СЛРБ (Източни Родопи при с. Нановица, ЛС „Студен кладенец“); 2 бр на ФДФФ (Кресненски пролом при с. Ракитна, и Източна Стара планина при гр. Котел);	Доклади на НПО, регистри на БАБХ.	Недостатъчно количество и качество достъпна храна за лешоядите и превенция от отравяне.	Всяка площадка функционира целогодишно с най-малко 1 подхранване от 200 кг седмично.
8.3.2.	Разширяване на мрежата от площадки за подхранване на лешоядни птици в страната	Площадки за подхранване, регистри на БАБХ	Недостатъчен брой места за осигуряване на безопасна храна за лешоядите.	Изградени и функциониращи са още 10 площадки – минимум по една в Западни Родопи, НП „Рила“, НП „Пирин“, Земенски пролом, Камчийска планина, Провадийско-Роякско плато, Западна Стара планина, НП „Централен Балкан“, ПП „Русенски Лом“, ПП „Шуменско плато“. Целогодишно се извършват подхранвания - най-малко по 1 подхранване от 200 кг седмично.
8.3.3.	Подобряване на условията за гнездене чрез поставяне на изкуствени гнезда, и подобряване на ниши и малки пещери на отвесни скални масиви.	Целеви територии, обитавани от белоглави лешояди	Липса на подходящи места за загнезждане, поради обрушаване, ерозия, обрастване и/или безпокойство.	Минимум по 10 оформени гнездови ниши в целевите територии – Сините камъни, Котленска планина, Кресненски пролом.

8.3.4.	Подпомагане и стимулиране на животновъдите, прилагащи традиционни екстензивни животновъдни практики, сезонна миграция, лятно паша в алпийски пасища и др.	Доклади за състоянието на животновъдството (БАБХ и/или Паркови дирекции)	Намаляване или недостатъчен брой на пасищно отглежданите животни и оттам - хранителната база на лешоядите.	Увеличен и/или групиран в гнездови и потенциални гнездови територии брой глави добитък (мин. 20 000 овце или еквивалент на 3000 км ²) в целевите райони.
8.3.5.	Възстановяване на едър копитен дивеч (козиорог в Рила, Пирин и Централен Балкан; дива коза във Врачански Балкан и Сините камъни; лопатар в Котленска и Камчийска планини и Кресненския пролом и др.) и повишаване на контрола на браконьерските практики (отстрел, примки и т.н.).	Доклади за състоянието на дивеча (годишна таксация на ИАГ)	Ограничен брой и разпространение на едрия копитен дивеч и оттам - хранителната база на лешоядите.	Увеличен и/или групиран в гнездови и потенциални гнездови територии брой едър дивеч (мин. 1000 едри дива копитни на 3000 км ²) в целевите райони.
8.4. МЕРКИ ЗА ОГРАНИЧАВАНЕ НА ЗАПЛАХИТЕ И ПРЕМАХВАНЕ НА ЛИТИРАЩИТЕ ФАКТОРИ				
8.4.1.	Предотвратяване на безпокойството по време на гнездовия период. Осигуряване на своевременна и адекватна законова защита на бъдещите гнездовища на вида	Предложения за обявяване на ЗТ; ПУ на ЗТ	Липса на мерки за опазване на вида. Като изчезнал от редица бивши гнездови находища, видът не е обект на защита в същите.	Изготвени и внесени в МОСВ предложения за нови защитени територии с гнезда на белоглави лешояди, както и предложения за разширяване границите на защитени територии. Изготвени и внесени в МОСВ предложения за режими и забрани към ПУ на съответните ЗЗ и ЗТ, които гарантират в максимална степен опазването и ограничаване безпокойството на белоглавите лешояди
8.4.2.	Провеждане на кампании срещу незаконното използване на отрови	Доклади и поротоколи за незаконно използване на отрови	Има случаи на незаконно използване на отрови в целевите територии	Проблемът с използването на отрови и действието им върху белоглавия лешояд и други консервационно значими видове е разпознат от държавните институции (БАБХ, ИАГ, МОСВ) и целевите групи (животновъди, ловци, гълъбари) .
8.4.3.	Изолиране на опасни електропреносни стълбове и предотвратяване инстелирането на нови опасни трасета в районите на срещане и планирана реинтродукция на белоглавия лешояд.	Доклади за състоянието на електропреносната мрежа	Има случаи на загиване, вследствие от токов удар и сблъскване с жици.	Обезопасени най-рисковите участъци от електропроводи и недопуснато изграждане на нови, опасни съоръжения в районите на срещане и планирана реинтродукция на белоглавия лешояд.

8.4.4.	Предотвратяване изграждането на ветроенергийни паркове на територията на или в близост до районите на срещане и планирана реинтродукция на белоглавия лешояд посочени в този План.	Карта на ветроенергийните паркове	Има случаи на убити от ветрогенератори (тип перка) лешояди и орли.	Не е допуснато изграждането на ветрогенератори с хоризонтална ос (тип перка) на територията или в близост от 10 км от актуални и потенциални гнездови места на белоглав лешояд, посочени в този План.
8.5. МОНИТОРИНГ				
8.5.1.	Изготвяне на, и прилагане на схема за маркиране на индивидите – стандартни орнитологични пръстени, ПВЦ цветни пръстени, крилометки, GPS/GSM предаватели.	Доклад и протоколи от маркиранията	Възможност за индивидуално идентифициране и проследяване ефективността на реинтродукцията	Маркиране на 100 % от освободените лешояди, маркиране на мин. 20 % от излюпените на свобода
8.5.2.	Извършване на редовен мониторинг на популацията, включително гнездови успех	Доклад за продуктивност, гнездови успех, размножаващи се двойки, неразмножаващи се индивиди	Необходимост от ежегоден мониторинг за гарантиране ефективността от програмата и предприемане на адекватни мерки при нужда	Ежегодно се изпълнява мониторингова програма от поне 24 посещения на година във всяка една заета гнездова територия. Представят се годишни доклади в МОСВ и МЗХ.
8.5.3.	Ежемесечен мониторинг на използването и ефективността на площадките за изкуствено подхранване	Доклади за мониторинга на площадките за изкуствено подхранване	Недостатъчен брой места за осигуряване на безопасна храна	Годишен доклад за ефективността на площадките с брой и разпределение на птиците по месеци, количество предоставена храна, оценка на тяхната ефективност и препоръки за последващи мерки. Броят на белоглавите лешояди, които посещават площадките се запазва постоянен или се увеличава на годишна база.

8.5.4.	Мониторинг на видовете с които съжителства белоглавият лешояд – скален орел, египетски лешояд, гарван в териториите на срещане и планирана реинтродукция на вида, според този План.	Доклади за състоянието и разпространението на видовете	Липса на други индикатори за качеството на местообитанията, заплахите и хранителната база.	На база на получената информация от доклади на НПО и държавни институции за състоянието на египетския лешояд, скалния орел и гарвана в районите, в които се изпълняват дейности по реинтродукция са предприети действия за предотвратяване на заплахи и опазване на важни места.
8.5.5.	Разработване на специализиран модул за събиране на данни за маркираните индивиди	Бази данни НСБР, ИАОС	Необходимост от събрана и анализирана информация, достъпна при планиране на консервационни и/или инвестиционни дейности	Разработване на специализиран модул за събиране на информация за наблюдения на маркираните индивиди, по модел на използваната в Алпите за брадатия лешояд и съвместима с НСБР към ИАОС
8.6. МЕРКИ ЗА ОБЩЕСТВЕНО ОСВЕДОМЯВАНЕ				
8.6.1.	Подготовка и разпространение на серия от специализирани информационни материали	Доклади от проучване на общественото мнение за нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали. Ежегодно в местни медии публикувани поне 10 статии за нуждата от опазване на вида. Заснет един филм за нуждата от опазване на вида
8.6.2.	Разработване на специални информационни табла и материали за съществуващите информационни центрове и паркови администрации	Доклади от проучване на общественото мнение за нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Ежегодно в гнездовите райони на вида са разпространявани поне 500 бр. информационни и образователни материали.

8.6.3.	Провеждане на семинари с уредниците на ловно-рибарските дружества в гнездовите райони, за разясняване нуждата от опазване на вида и прилагането на добри ловностопански практики целящи опазването на лешоядите	Доклади за проведени семинари. Доклади от проучване на общественото мнение за нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Проведени десет семинара в ключови райони за опазването на вида за десет годишния период на Плана
8.6.4.	Организиране на семинари със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините	Доклади за проведени семинари	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Проведени два семинара със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините, където се среща вида. Специалистите са запознати с изискванията по опазване на белоглавия лешояд
8.6.5.	Организиране на презентации и срещи с местни хора живеещи в населените места в близост до гнезда или планирана реинтродукция на белоглавия лешояд	Доклади от проучване на общественото мнение за нагласа към опазването на вида	Липса на природозащитна култура и познания за значението и опазването на вида	Ежегодно провеждани срещи с клубовете по екстремни спортове в страната, които практикуват дейността си в райони с обитавани гнезда на белоглави лешояди
8.6.6.	Реализиране на дългосрочна програма по превенция на използването на отрови.	Доклад за използване на отровите	Има случаи на незаконно използване на отрови в целевите територии	Осъществени кампании във всички населени места от гнездовите райони на вида, където съществува практика за незаконно ползване на отрови
8.6.7.	Провеждане на семинар с представители на районните прокуратури в страната за съгласуване на мерки срещу използването на отровни примамки и унищожаването на защитени видове.	Съдебни решения	Има редица случаи на отказ на прокуратурата от наказателно преследване срещу лица отровили защитени видове по ЗБР.	Има поне две повдигнати обвинения на извършители на отравяне на защитени видове в България.

8.6.8.	Популяризиране, сред заинтересуваните институции и целеви групи на новата генерация ветрогенератори с вертикална ос- безопасни за реещите птици.	Становища, ОВОС, инвестиционни намерения.	Все още се инсталират ветрогенератори (тип перки), въпреки, че има по-ефективни и безопасни за реещите птици такива с вертикална ос.	Всички заинтересувани страни – държавни институции, консултантски компании, НПО, инвеститори, и др. знаят и имат пръв предвид ветрогенераторите с вертикална ос при планиране изграждането и обсъждането на проектите за изграждане на ветроенергийни паркове.
8.6.9.	Насърчаване на международното сътрудничество и обмяна на опит	Участие в международни и национални срещи за обмяна на опит	Необходимост от координирани усилия и обмяна на информация за адекватното опазване на вида	Провеждане на семинари с организации от различни страни, работещи по опазване на черния лешояд. Участие на български представители на международни срещи за опазване на белоглавия лешояд

b. Ревизия

Този План е валиден до 2024 година. В случай на промяна на обстоятелства описни и предвидени в настоящия План, особено, ако за период от повече от две поредни години общата популация на вида в страната започне да намалява, ще се наложи да се направи ревизия и да се актуализират мерки и да се предложат дейности във връзка с настъпилите промени.

За наблюдение на резултатите от изпълнението на Плана отговаря работна група, с представители на МОСВ и НПО и експерти, които декларират интерес за участие пред МОСВ. Работната група се събира най-малко веднъж на две години в рамките на периода на действие на Плана и се изготвят и представят двугодишни планове и доклади за прилагането му (дейности и финанси). На шестата година (2020) от изпълнението на приетия план да се проведе цялостен анализ на степента на постигане на заложените цели и ако е необходимо, да бъде актуализиран.

IX. ГРАФИК ЗА РЕАЛИЗИРАНЕТО НА НАБЕЛЯЗАНИТЕ ДЕЙНОСТИ И БЮДЖЕТ

Дейности и потенциални източници на финансиране		Резпределение във времето									
		2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
9.1. ЗАКОНОВИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МЕРКИ ЗА ЗАЩИТА НА ВИДА, ПОЛИТИКИ, РАЗРАБОТВАНЕ НА СТРАТЕГИЧЕСКИ ДОКУМЕНТИ											
9.1.1.	Допълване и подобряване на съществуващите наказателно-процесуални разпоредби, касаещи незаконното използване на отрови. (МОСВ, МЗХ, ДНП, ДПП, ЛАЙФ, НПО)		3000	3000							
9.1.2.	Въвеждане на задължителни застраховки за селскостопански животни, включващи риска „щети от хищници“ на територията на цялата страна, като изискване за получаване на субсидии и/или разрешителни за паша в Националните паркове. (МОСВ, МЗХ, ДНП, ДПП, НПО)	3000	3000	3000			3000				
9.1.3.	Приемане на определен допустим запас на вълка в България и приемане на мерки за поддържане на популацията в стабилно състояние, на базата на което да се разработят мерки за намаляване на конфликта с животновъди и ловни стопанства. (МЗХ, МОСВ, НПО)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
9.1.4.	Включване като спешни и приоритетни мерките за опазване на белоглавия лешояд в плановете за управление на защитените територии и местата от НАТУРА 2000, в които се среща вида или е планирано неговото реинтродуциране в този План. (МОСВ, ОПОР, ЛАЙФ, ТГС, ДНП, ДПП, НПО)	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
9.1.5.	Да се обявят за защитени територии съществуващите подходящи за белоглавия лешояд места (скални масиви, места на наблюдаване на белоглави лешояди, бивши гнездовища), като в тях бъде забранена всяка несъвместима с изискванията на белоглавия лешояд човешка дейност. (МОСВ, МЗХ, ОПОР, ЛАЙФ, ТГС, ДНП, ДПП, НПО)		2000	5000	5000			2000	5000	5000	5000

9.1.6.	Интегриране реинтродукцията и опазването на белоглавия лешояд в национални, регионални общински стратегии за развитие в общини и региони важни за опазването на вида (МОСВ, ОПОС, ПРСР, ЛАЙФ, ТГС, Общински администрации, Областни администрации, НПО)		5000					5000			
9.1.7.	Адаптиране на дейностите, предвидени в общинските и регионални планове за развитие с изискванията на черния лешояди и съобразяване с бъдещата му реинтродукция. (МОСВ, ОПОС, ПРСР, ЛАЙФ, ТГС, Общински администрации, Областни администрации, НПО)		20000								
9.1.8.	Разработване на протокол от РИОСВ за действия в случай на спешни ситуации - отравяния, горски пожари и т.н., адресирани до регионални ветеринарни служби, РДГ и общински администрации и кметства; (МОСВ, РИОСВ, МЗХ, ИАГ, БАБХ, ОПОС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, НПО)	2000	5000								
9.1.9.	Разработване на стратегия за действие при избухване на заразни заболявания по домашните и дивите животни (МОСВ, МЗХ, БАБХ, ОПОС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, НПО)	2000	5000								
9.2. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ, ПОДДЪРЖАЩИ И ДРУГИ ПРИРОДОЗАЩИТНИ МЕРКИ ЗА ВИДА											
9.2.1.	Осигуряване на белоглави лешояди за освобождаване в природата от подходящи донорни популации. Включително създаване на популация на затворено в България. (МОСВ, ОПОС, ТГС, ЛАЙФ, НПО, частни донори)	3000	5000	60000	60000	60000	60000	60000	10000	10000	5000
9.2.2.	Продължаване и разширяване на програмата за реинтродукция в България. (МОСВ, МЗХ, ОПОС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, ТГС, НПО, частни донори)	50000	150000	100000	100000	100000	100000	50000	30000	30000	30000
9.3. ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ ИЛИ ПОДДЪРЖАЩИ МЕРКИ ЗА МЕСТООБИТАНИЯТА НА БРАДАТИЯ ЛЕШОЯД											
9.3.1.	Поддържане на сега съществуващата мрежа от 9 площадки за подхранване на лешояди в България:	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000	324000

	1 бр ДЗХП (Врачански Балкан при с. Долно Озирово); 2 бр на БДЗП (Източни Родопи при гр. Маджарово и с. Студен кладенец); 3 бр на Зелени Балкани (Източни Родопи при с.Пелевун, Сините камъни при гр.Сливен, Централен Балкан при с.Манолово); 1 бр на СЛРБ (Източни Родопи при с. Нановица, ЛС „Студен кладенец“); 2 бр на ФДФФ (Кресненски пролом при с. Ракитна, и Източна Стара планина при гр. Котел); (МОСВ, МЗХ, БАБХ, Общини, ОПОС, ЛАЙФ, ПРСР, ДНП, ДПП, ТГС, НПО, частни донори)										
9.3.2.	Разширяване на мрежата от площадки за подхранване на лешоядни птици в страната (МОСВ, МЗХ, БАБХ, Общини, ОПОС, ЛАЙФ, ПРСР, ДНП, ДПП, ТГС, НПО, частни донори)	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000	330000
9.3.3.	Подобряване на условията за гнездене чрез поставяне на изкуствени гнезда, и подобряване на ниши и малки пещери на отвесни скални масиви. (МОСВ, ОПОС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	2400	2400	4800	4800	4800	4800	4800	2400	2400	2400
9.3.4.	Подпомагане и стимулиране на животновъдите, прилагащи традиционни екстензивни животновъдни практики, сезонна миграция, лятно паша в алпийски пасища и др. (МОСВ, МЗХ, БАБХ, ЛАЙФ, ПРСР, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	5000	10000	5000	10000	5000	10000	5000	10000	5000	10000
9.3.5.	Възстановяване на едър копитен дивеч (козиорог в Рила, Пирин и Централен Балкан; дива коза във Врачански Балкан и Сините камъни; лопатар в Котленска и Камчийска планини и Кресненския пролом и др.) и повишаване на контрола на браконьерските практики (отстрел, примки и т.н.). (МОСВ, МЗХ, ОПОС, ЛАЙФ, ПРСР, ДНП, ДПП, СЛРБ, ТГС, НПО, частни донори)	5000	5000	400000	400000	400000	400000	400000	400000	400000	400000
9.4. МЕРКИ ЗА ОГРАНИЧАВАНЕ ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ЗАПЛАХИТЕ И ПРЕМАХВАНЕ НА ЛИМИТИРАЩИ ФАКТОРИ В ИЗБРАНИТЕ РАЙОНИ.											

9.4.1.	Предотвратяване на безпокойството по време на гнездовия период. Осигуряване на своевременна и адекватна законова защита на бъдещите гнездовища на вида (МОСВ, МЗХ, ОПОС, ЛАЙФ, ТГС, ПРСР, ДНП, ДПП, НПО)	7000	7000	7000	7000	7000	7000	7000	7000	7000	7000
9.4.2.	Провеждане на кампании срещу незаконното използване на отрови (МОСВ, МЗХ, БАБХ, ТГС, ОПОС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, СЛРБ, НПО)	5000	10000	10000	5000	10000	10000	5000	10000	10000	5000
9.4.3.	Изолиране на опасни електропреносни стълбове и предотвратяване инстелирането на нови опасни трасета в районите на реинтродукция на черния лешояд. (МОСВ, ЕРП- ЧЕЗ, ЕВН, ЕнергоПро, ТГС, ОПОС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)		10000			50000	200000	100000	50000	30000	10000
9.4.4.	Предотвратяване изграждането на ветроенергийни паркове на територията на или в близост до районите на планирана реинтродукция на черния лешояд посочени в този План. (МОСВ, НПО)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
9.5. МОНИТОРИНГ НА ВИДА И МЕСТООБИТАНИЯТА											
9.5.1.	Изготвяне на схема за, и маркиране на индивидите – стандартни орнитологични пръстени, ПВЦ цветни пръстени, крилометки, GPS/GSM предаватели. (МОСВ, БОЦ, ИБЕИ, НПО)				15000	15000	15000	15000			
9.5.2.	Извършване на редовен мониторинг на популацията, включително гнездови успех (МОСВ, ЛАЙФ, ОПОС, БОЦ, ИБЕИ, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	4800	4800	4800	4800	4800	4800	4800	4800	4800	4800
9.5.3.	Ежемесечен мониторинг на използването и ефективността на площадките за изкуствено подхранване (МОСВ, ЛАЙФ, ОПОС, БОЦ, ИБЕИ, ДНП, ДПП, НПО,	9000	9000	15000	15000	15000	15000	18000	18000	19000	19000

	частни донори)										
9.5.4.	Мониторинг на видовете с които съжителстват с черния лешояд – белоглав лешояд, скален орел, гарван в териториите избарни за реинтродукция на вида според този План. (МОСВ, ЛАЙФ, ОПОС, БОЦ, ИБЕИ, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000	10000
9.5.5.	Разработване на специализиран модул за събиране на данни за маркираните индивиди (МОСВ, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ИБЕИ, НПО)	1000	1000	1000	3000	1000	1000	1000	1000	1000	1000
9.6. МЕРКИ ЗА ОБЩЕСТВЕНО ОСВЕДОМЯВАНЕ											
9.6.1.	Подготовка и разпространение на серия от специализирани информационни материали и интернет страница на инициативата по реинтродукция (МОСВ, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	5000	5000	2000	1000	1000	1000	1000	1000	5000	5000
9.6.2.	Разработване на специални информационни табла и материали за съществуващите информационни центрове и паркови администрации (МОСВ, МЗХ, ПРСР, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000	5000
9.6.3.	Провеждане на семинари с уредниците на ловно-рибарските дружества в гнездовите райони, за разясняване нуждата от опазване на вида и прилагането на добри ловностопански практики целящи опазването на лешоядите (МОСВ, МЗХ, СЛРБ, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
9.6.4.	Организиране на семинари със специалистите по селско стопанство и екология в областните управи и в общините (МОСВ, МЗХ, Общински администрации, Областни администрации, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
9.6.5.	Организиране на презентации и срещи с местни	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000

	хора живеещи в населените места в близост до гнезда или планирана реинтродукция на белоглавия лешояд (МОСВ, МЗХ, Общински администрации, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)										
9.6.6.	Реализиране на дългосрочна програма по превенция на използването на отрови (МОСВ, МЗХ, БАБХ, Общински администрации, СЛРБ, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000	50000
9.6.7.	Провеждане на семинар с представители на районните прокуратури в страната за съгласуване на мерки срещу използването на отровни примамки и унищожаването на защитени видове. (МОСВ, МЗХ, БАБХ, ИБЕИ, Общински администрации, СЛРБ, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)			5000		5000		5000			
9.6.8.	Популяризиране на ветрогенераторите с вертикална ос, които са безопасни за реещите се птици като алтернатива на перките. (МОСВ, ИБЕИ, Общински администрации, ТГС, ЛАЙФ, ОПОС, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000	2000
9.6.9.	Насърчаване на международното сътрудничество и обмяна на опит (МОСВ, ИБЕИ, ТГС, ЛАЙФ, ДНП, ДПП, НПО, частни донори)	2000	2000	2000	2000	2000	2000	18000	2000	2000	2000
	ОБЩА СУМА (лв)	838 200	996 200	1 359 600	1 364 600	1 412 600	1 565 600	1 433 600	1 273 200	1 263 200	1 238 200

Х. ОБХВАТ НА ПЛАНА

Планът за действие за опазване на белоглавия лешояд (*Gyps fulvus*) в България 2015-2024 разглежда вида и необходимите мерки за неговото опазване в национален мащаб, на територията на цялата страна, но на база на Плана за реинтродукция и консервация на лешоядите на Балканите (2002) и направените до момента предпроектни проучвания и действащи проекти, основната част от дейностите се предвижда да бъдат изпълнени в следните територии:

ЗЗ „Западна Стара планина и Предбалкан“;
ПП „Врачански Балкан“;
НП „Централен Балкан“;
ПП „Сините камъни“;
ЗЗ „Котленска планина“;
ЗЗ „Ришки проход“;
ЗЗ „Камчийска планина“;
ЗЗ „Провадийско-роякско плато“;
ПП „Шуменско плато“;
ПП „Русенски Лом“;
ЗЗ „Родопи – Източни“;
ЗЗ „Родопи – Средни“;
ЗЗ „Родопи – Западни“;
НП „Пирин“;
НП „Рила“;
ЗЗ „Кресна“;
ЗЗ „Земенски пролом“;

XI. ЛИТЕРАТУРА

- Дончев, С. 1970. Птиците на Западна Стара планина. Изв. на Зоол. Инст. с Музей, 31, 45-92.
- Дончев, С. 1974. Птиците на Средна и Източна Стара планина. Изв. на Зоол. Инст. с Музей, 41, 33-63.
- Дементьев, Г. 1951. **Белоголовый сип *Gyps fulvus* Hablizl** // Птицы Советского Союза. Т.1. - М: Сов. наука. 1951.
- Ферианц, О., Дончев, С., Ганзак, Я. 1965. Сведения о птицах из окрестностей села Искра (Северо-Восточные Родопы) и Бургаса. Изв. Зоол. инст. с музей. 19, 5-31.
- Матеева, И., П. Янков. 2013. Характер на миграцията на 42 вида птици от българската орнитофауна според нивото на съвременните познания. Доклад, МОСВ, <http://natura2000.moew.government.bg/Home/Reports?reportType=OtherBirdDocuments>
- Патев, П. 1950. Птиците в България. БАН, София, 364 с.
- Петров, Ц. 1989. Птиците на Добростански рид и неговите околности (Западни Родопи). Изв. на муз. от Ю. България. 15, 59-72.
- Петров, Ц., Мичев, Т. 1989. Проучвания върху орнитофауната на скалния феномен "Караджов камък" и неговите околности (Западни Родопи). Изв. на муз. от Ю. България, 15, 73-78.
- Простов, А. 1964. Проучване на орнитофауната в Бургаско. Изв. Зоол. инст. с музей, БАН, 15, 5-68.
- Профиров, Л., Няголов, К. 1984. Наблюдения върху хищните птици в Източните Родопи. Орн. инф. бюл. 15-16, 78-84.
- Симеонов, С. 1967. Птиците на Искърския пролом. Изв. Зоол. инст. с музей, 23, 183-212.
- Симеонов, С., Т. Мичев, Д. Нанкинов. 1990. Фауна на България. Птици. Част I., София, БАН, 350 с.
- Спиридонов, 1987. Оазиси на дивата природа. София, Земиздат, 191 с.
- Спиридонов, Ж. 1988. Принос към гнездовата орнитофауна на Лудогорието. Орн. инф. бюл. 23-24, 89-98.
- Стойчев, С. 1997. Проучване върху гнездовата орнитофауна на Сакар планина. Дипломна работа, Биологически факултет при Пловдивски университет „П. Хилендарски“, Пловдив, 69 с.
- Стойчев, Ст., А. Петрова, 2003. Защитените територии в Източни Родопи и Сакар планина. Българско дружество за защита на птиците – Природозащитна поредица, кн. 7, София, БДЗП, 49 с.

- Тильба, П.А., Р.А. Мнацеканов. 2003. МНОГОЛЕТНЯЯ ДИНАМИКА ЧИСЛЕННОСТИ И ПРОСТРАНСТВЕННАЯ СТРУКТУРА ПОПУЛЯЦИИ БЕЛОГОЛОВОГО СИПА НА ЗАПАДНОМ КАВКАЗЕ // БЮЛ. МОСК. О-ВА ИСПЫТАТЕЛЕЙ ПРИРОДЫ. ОТД. БИОЛ. 2003. Т. 108. ВЫП. 2. С.45-50.
- Христов, Хр. 1997. Състояние, мониторинг и подпомагане на лешоядните птици в Източни Родопи, БШПОБ, финален доклад, Том III.
- Христов, Хр. 1997. Състояние на популациите на грабливите птици в Източни Родопи, БШПОБ, финален доклад, Том III.
- Христов, Хр. 2003. Мониторинг и подпомагане на лешоядните птици в Източните Родопи. БШПОБ, фаза II, финален доклад.
- Христович, Г. 1890. Материали за изучаване на българската фауна. – Сб. Народни умотв., 2, 185-225.
- Янков, П. 1981. Програма за опазване на българските популации на черния, белоглавия и египетския лешояди, БДЗП.
- Янков, П., Няголов, К. 1987. Наблюдения върху птиците в Източните Родопи през 1984 г. Орн. инф. бюл. 21-22, 42-55.
- Янков, П., Л. Профиров. 1991. Съвременно състояние на популацията на белоглавия лешояд (*Gyps fulvus*, *Hablizl*) в България. – Екология, 24, 44-52.
- Angelov I., D. Demerdjiev & S. Stoychev. 2006. Use of Carcasses from Wolf Kills by Griffon Vultures in Eastern Rhodopes, Bulgaria. In: Houston & Piper 2006. Proceedings of the International Conference on Conservation and Management of Vulture Populations. 14-16 November 2005, Thessaloniki, Greece. Natural History Museum of Crete & WWF Greece. p. 160.
- Alleon, A. 1886. Memoire sur les oiseaux dans la Dobrodja et la Bulgarie. – Ornith., Wien, 2: 397-428.
- Azmanis P., R.Tsiakiris & H. Alivizatos (2009) Supplementary feeding for Vultures in Greece, Cyprus and Balkan Peninsula. In: Donázar, J.A., Margalida, A. & Campión, D. (Eds.). Buitres, muladares y legislación sanitaria: perspectivas de un conflicto y sus consecuencias desde la biología de la conservación. Munibe 29 (Suplemento). Sociedad de Ciencias Aranzadi. Donostia. Pp.352-373.
- Baumgart, W. 1974. Wie steht es um Europas Geier? – Der Falke, 8, 258-267.
- Beest, F.V., L. van den Bremer, W. F. de Boer, M.A. Ignas, Heitkönig and A. E. Monteiro. 2008. Population dynamics and spatial distribution of Griffon Vultures (*Gyps fulvus*) in Portugal. Bird Conservation International, 18, pp 102-117
doi:10.1017/S0959270908000129
- Benson, P.C. 1980. Large raptor electrocution and power pole utilization: a study in six western states. Raptor Res. (winter):125–126.

- BirdLife International. 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, U.K.: BirdLife International. 374 p.
- Boetticher, H. 1919. Ornithologische Beobachtungen in der Muss-Alla Gruppe (Rila – Gebirge), 1916-1919. – Journ. fur Ornith., 67: 233-357.
- Boetticher, H. 1927. Kurzer Überblick über die Wasser- und Sumpfvogel Bulgariens. – Verh. Orn. Ges. Bayern, 17: 180-198.
- Cramp S., K. Simmons (eds.). 1980. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 2. Oxford – London – New York, Oxford Univ. Press. 695 p.
- Chapron G. *et al.* 2014. Recovery of large carnivores in Europe's modern human-dominated landscapes. *Science* 346, 1517 (2014);
- Del Moral, J. C. (Ed.). 2009. *El buitre leonado en España. Población reproductora en 2008 y método de censo*. SEO/BirdLife. Madrid.
- Demerdzhiev D., E. Stoyanov, M. Kurtev, P. Yankov 2007. Griffon Vulture (*Gyps fulvus*). – In: Yankov, P. (ed.). *Atlas of Breeding Birds in Bulgaria*. Bulgarian Society for the Protection of Birds, Conservation Series, Book 10. Sofia, BSPB, p 134-135.
- Demerdzhiev, D., H. Hristov, D. Dobrev, I. Angelov and M. Kurtev. 2014. Long-term Population Status, Breeding Parameters and Limiting Factors of the Griffon Vulture (*Gyps fulvus* Hablizl, 1783) Population in the Eastern Rhodopes, Bulgaria. *Acta zool. bulg.*, 66 (3), 2014: 373-384
- Dobrev D. S.Stoychev. 2013. Vulture conservation in Bulgaria. In: BirdLife Cyprus 2013. Proceedings of the Griffon vulture conference 6-8 March 2013. BirdLife Cyprus, Cyprus.p.38-52.
- Drewitt, A., R. Langston 2006. Assessing the impacts of wind farms on birds. *Ibis* 148, 29-42.
- Elwes, H. J., T. E. Buckley. 1870. A List of the Birds of Turkey. – *Ibis*, 2 (6): 59-77; 188-201; 327-341.
- Farman, C. 1869. On some of the birds of prey in Central Bulgaria. *Ibis*, 2 (5), p. 199.
- Ferrer, M., M. De La Riva, J. Castroviejo. 1991. Electrocution of raptors on power lines in southwestern Spain. *Journal of Field Ornithology* 62(2):181–190. (English Summary).
- Finsch, O. 1859. Beiträge zur ornithologischen Fauna von Bulgarien mit besonderer Berücksichtigung des Balkans. – Journ. fur Ornith., 7: 378-387.
- Fisher, I., Pain, D., Thomas, V. 2006. A review of lead poisoning from ammunition sources in terrestrial birds. *Biological Conservation* 131 (2006) 421-432.
- Gavashelishvili, L. 2005. Vultures of Georgia and Caucasus. Tbilisi, Georgia. GCCW and Buneba Print Publishing. 96 pages.
- Genero F. 2006. Status of the Eurasian Griffon Vulture *Gyps fulvus* in Italy in 2005. In: Houston & Piper 2006. Proceedings of the International Conference on Conservation and

- Management of Vulture Populations. 14-16 November 2005, Thessaloniki, Greece. Natural History Museum of Crete & WWF Greece. pp. 108-109.
- Gengler, J. 1920. *Balkanvogel. Ein ornithologischen Tagebuch*. Altenburg, Leipzig, Pierer Verlag. 210 p.
- Georgiev, V., B. Milchev. 2000. Birds of the Vratza mountains. II. Breeding bird atlas. Ann. Univ. of Sofia "St. Kl. Ohridski" B. 1-Zoology, 91: 83-109.
- Harrison, J. M. 1933. A Contribution to the ornithology of Bulgaria with supplementary notes by P. Pateff. – *Ibis*, 13 (3): 494-521; 589-611.
- Hagemeijer, E., M. Blair (eds.) 1997. *The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance*. T&AD Poyser, London.
- Houston DC (1979) The adaptations of scavengers. In: Sinclair ARE, Griffiths MN (eds) *Serengeti, dynamics of an ecosystem*. University of Chicago Press, Chicago, pp 263–286.
- Janss, G.F.E., and M. Ferrer. 1999. Mitigation of raptor electrocution on steel power poles. *Wildl. Soc. Bull.* 27:263–267.
- Jaschof, M. 1990. Ausgewählte ornitologische beobachtungen von der bulgarischen Schwarzmeer kuste- Betr. *Vogelkd*, 36, 5, 283-290
- Jordans, A. 1940. Ein Beitrag zur Kenntnis der Vogelwelt Bulgariens. – *Mitt. Kgl. Naturw. Inst. Sofia*, 13: 49-152.
- Kaczensky P., Chapron G., Arx M., Huber D., Andrén H., Linnell J., 2013. Status, management and distribution of large carnivores– bear, lynx, wolf & wolverine –in Europe. European Commission.
- Kalbermatten, L. 1891. *Sumpfleben und Jagten (von Wien bis Batum in Kleinasien)*. Wien – Pest. Leipzig, A. Hartleben's Verlag: 73-155.
- Kostadinova, I, M. Gramatikov (eds.) 2007. Important bird areas in Bulgaria and Natura 2000. Bulgarian Society for the Protection of Birds, Conservation Series, Book 11. Sofia, BSPB, 639 p.
- Lopez Y.C., 2001. Dynamics of the Wolf Population and Its Influence on the Use of Poison. In: Sanchez J.J. (ed.) 2001. *Proceedings of International Congress on the Illegal Use of Poison in Natural Environment*. 2-5 March 2000, Alcudia, Mallorca, Spain. BVCF. p.84.
- Lorenz-Liburnau, L. 1893. Ornithologische Bruchstücke aus dem Gebiete Donau. – *Orn. Jahrbuch*, 4: 12-23.
- Margalida A., M.A. Colomer & D. Oro. 2014. Man-induced activities modify demographic parameters in a long-lived species: effects of poisoning and health policies. *Ecological Applications*, 24(3), 2014, pp. 436–444
- Mech, L. D., L. Boitani. 2003. *Wolves: Behaviour, Ecology and Conservation*. University of Chicago Press. ISBN 0-226-51696-2.

- Milchev, B., V. Georgiev. 1998. Birds of the Vratza mountains. I. Status and composition of species. Ann. Univ. of Sofia "St. Kl. Ohridski", 88-90: 75-88.
- Muller, A. 1927. Bericht über eine Sammelreise in die Dobrudscha und auf die Für Naturwissenschaften zu Hermannstadt, 77 (2): 11-29.
- Nickolaus, G. 1984. Large numbers of birds killed by electric power lines. Scopus 8:42.
- Radakoff, W. 1879. Ornithologische Bemerkungen über Bessarabien, Moldau, Walachei, Bulgarien und Ost-Rumelien. - Bull. Soc. des Natur., Moskou, 13: 150-178.
- Reiser, O. 1894. Materialien zu einer Ornithologia balcanica. II. Bulgarien. Wien, In Commission bei Carl Gerold's Sohn. 204 p.
- Sakoulis, A. (2000). The local extinction of the Bearded vulture due to the antiwolf campaign at central and eastern Sterea Ellada, Central Greece. In: Probonas, M. Sakoulis, A. & Xirouchakis, S. (Eds.). Proceedings of the 4th Bearded vulture workshop. Natural History Museum of Crete. Heraklion. Pp. 7-12.
- Sakoulis T., 2001. The Illegal Use of Poison in Greece. In: Sanchez J.J. (ed.) 2001. Proceedings of International Congress on the Illegal Use of Poison in Natural Environment. 2-5 March 2000, Alcudia, Mallorca, Spain. BVCF. p.75.
- Slotta-Bachmayr, R. Bögel, and A. Camiña. 2004. Status report and action plan: the Eurasian Griffon Vulture (*Gyps fulvus*) in Europe and the Mediterranean. East European/ Mediterranean Griffon Vulture Working Group (EGVWG), Zoo Salzburg, Salzburg, Germany. 100 pp.
- Sarrazin F. 1998. Modelling Establishment of a Reintroduced Population of Griffon Vultures *Gyps fulvus* in Southern France. Chancellor, R.D., B.-U. Meyburg & J.J. Ferrero eds. 1998. Holarctic Birds of Prey. ADENEX-WWGBP
- Scharnke, H., A. Wolf. 1938. Beiträge zur Kenntniss der Vogelwelt Bulgarisch- Macedoniens. – Journ. für Ornith., 86: 309-327.
- Simmons, R. 1993. Effects of supplementary food on density-reduced breeding in an African eagle: adaptive restraint or ecological constraint? Ibis 135: 394-402.
- Stoyanov, G. 2010 a. Frühere und jetzige Verbreitung des Gänsegeiers *Gyps fulvus* in West-Bulgarien. Teil 1, Ornithologische Mitteilungen. 62 (7): 235-239
- Stoyanov, G. 2010 b. Frühere und jetzige Verbreitung des Gänsegeiers *Gyps fulvus* in West-Bulgarien. Teil 2, Ornithologische Mitteilungen. 62 (8): 277-281
- Stoyanov, E., A. Grozdanov, S. Stanchev, H. Peshev, N. Vangelova and D. Peshev, 2014. How to avoid depredation on livestock by wolf – theories and tests. *Bulg. J. Agric. Sci.*, Supplement 1: 20 (1) 2014,
- Stoyanov E., H. Peshev. 2011. Re-introduction of Griffon Vulture (*Gyps fulvus*) in Kresna Gorge of Struma River, Bulgaria, Annual Report 2010, *Fund for Wild Flora and Fauna, Blagoevgrad*.

- Stoynov E., H. Peshev. 2012. Re-introduction of Griffon Vulture (*Gyps fulvus*) in Kresna Gorge of Struma River, Bulgaria, Annual Report 2011, *Fund for Wild Flora and Fauna, Blagoevgrad*.
- Stoynov E., H. Peshev. 2013. Re-introduction of Griffon Vulture (*Gyps fulvus*) in Kresna Gorge of Struma River, Bulgaria, Annual Report 2012, *Fund for Wild Flora and Fauna, Blagoevgrad*.
- Stoynov E., H. Peshev. 2014. Re-introduction of Griffon Vulture (*Gyps fulvus*) in Kresna Gorge of Struma River, Bulgaria, Annual Report 2013, *Fund for Wild Flora and Fauna, Blagoevgrad*.
- Stoynov E., L. Bonchev. 2012. Reintroduction of Griffon Vulture *Gyps fulvus* in Kotel Mountain, Bulgaria, Overview 2007-2011, *Fund for Wild Flora and Fauna, Blagoevgrad*.
- Stoynov E., N. Vangelova, D. Zlatanova, H. Peshev, A. Grozdanov, H. Wilpstra, D. Parvanov, V. Delov. *in prep*. Is the Wolf presence beneficial for vultures in Europe?
- Terrasse M. 2006. Long-term Reintroduction Projects of Griffon Vulture *Gyps fulvus* and Black Vulture *Aegypius monachus* in France. In: Houston & Piper 2006. Proceedings of the International Conference on Conservation and Management of Vulture Populations. 14-16 November 2005, Thessaloniki, Greece. Natural History Museum of Crete & WWF Greece. pp. 98-107.
- Terrasse M., J-P. Choisy. 2007. Reintroduction of the Griffon Vulture- technical guideline. LPO Mission Rapaces, PN des Cevennes, PN du Vercors.
- Tucker, G. M. and M. F. Heath. 1994. Birds in Europe: their conservation status. BirdLife International, BirdLife Conservation Series No. 3, Cambridge, UK, 600 p.
- Voous, K. 1960. Atlas of European Birds. Edinburgh, Nelson, 284 p. 113 (1): 71-78.
- Velevski, M. 2003. Food Availability for Vultures (Aegypiinae) in Macedonia – natural resources and livestock breeding. Technical Report to Frankfurt Zoological Society and Black Vulture Conservation Foundation. Macedonian Ecological Society. Skopje.
- Xirouchakis, S.M. & Tsiakiris, R. (2009) Situación y tendencias poblacionales de los buitres en Grecia. In: Donázar, J.A., Margalida, A. & Campión, D. (Eds.). Buitres, muladares y legislación sanitaria: perspectivas de un conflicto y sus consecuencias desde la biología de la conservación. Munibe 29 (Suplemento). Sociedad de Ciencias Aranzadi. Donostia. Pp. 160-177.

XII. ПРИЛОЖЕНИЯ

- Снимков материал на вида;
- Снимков материал, представящ типовете местообитания на вида, описани в точка 5;
- Карта на разпространение на вида и планираното му разпространение при разселване;
- Други приложения, необходимост от които е възникнала в процеса на разработване на Плана и стратегията.